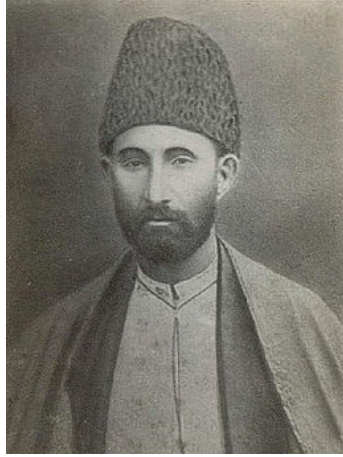

Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət Nazirliyi

F. Köçerli adına
Respublika Uşaq Kitabxanası

Şamaxıdan doğan günəş – Seyid Əzim Şirvani

Seyid Əzim Şirvaninin 185 illik yubileyi münasibətilə mərkəzi kitabxanaların uşaq şöbələri, MKS-nin şəhər, qəsəbə, kənd kitabxana filialları üçün hazırlanmış metodik vəsait

Bakı - 2020

Tərtibçilər:

**Aynur  Əliyeva
Sevil  hm dova**

Redaktor:

Könül A zad 

** xtisas redaktoru v 
buraxılışa məsul:**

  hla Qəmbərova
 m kdar mədəniyyət işçisi

 amaxıdan doğan günəş – Seyid  zim Şirvani: Seyid  zim Şirvaninin 185 illik münasibətilə mərkəzi kitabxanaların uşaq  b l ri, MKS-nin  h r, qəsəbə, kənd kitabxana filialları   n hazırlanmış metodik vəsait / Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi, F. K  rli ad.Respublika Uşaq Kitabxanası; t rt.ed.A.Əliyeva; ixt.red. v  burax.məsul  . Qəmbərova; red. K. A zad . -Bakı: F. K  rli ad.Respublika Uşaq Kitabxanası, 2020. 62 s.

 F. K  rli adına Respublika Uşaq Kitabxanası, 2020

Tərtibçidən

Ədəbiyyat insanın, cəmiyyətin hisslərini, düşüncələrini, arzu və istəklərini obrazlı şəkildə əks etdirən söz sənətidir. Rəssamlıqda rəngdən, musiqidə səsdən, rəqsdə bədən hərəkətlərindən hansı məqsədlə istifadə olunursa, ədəbiyyatda da sözdən məhz həmin məqsədlə istifadə edilir. Ədəbiyyatın vəzifələrindən biri zövq verməkdirsə, ikincisi insanları tərbiyyə etmək, onlara gözəl mənəvi sifətlər aşılamaq, həyatda düzgün mövqe tutmağa kömək etməkdən ibarətdir. Dünya, eləcə də Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri, klassik sənətkarlar həmişə ədəbiyyatın tərbiyəedici imkanlarına xüsusi fikir vermiş, öz əsərlərində böyük idealların, müqəddəs məramların, arzuların daşıyıcısı olan kamil qəhrəmanlar yaratmışlar. Tənbellik, xudbinlik, məsləksizlik və s. mənfi xüsusiyyətlərin doğurduğu fəlakətləri bütün genişliyi ilə təsvir edən ədəbiyyat cəmiyyəti həmin qüsurlardan təmizləməyə, insanları mənən, ruhən saflaşdırmağa çalışmışdır. Bu klassik ədəbiyyatımızı layiqincə və təkrarsız davam etdirən ədiblərdən biri də böyük söz ustası maarifçi, publisist, pedaqoq Seyid Əzim Şirvanidir. Seyid Əzim Şirvani XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının klassik poeziya ənənələrini yaradıcılıqla davam etdirən ən qüdrətli sənətkardır. Milli poeziyamızın inkişaf tarixində o, incə ruhlu, lirik, cəmiyyətin sosial bəlalərini cəsarətlə tənqid edən satirik, əxlaqi-tərbiyəvi mənzum hekayələr və təmsillər müəllifi, nəhayət, ədəbiyyatşünas-təzkirəçi kimi məşhurdur. Seyid Əzim irsinin böyük bir qismi lirik şeirlərdən ibarətdir. Qəzəl, qəsidə, rübai, qitə, müxəmməs, müstəzad və s. janrlarda yazılmış həmin əsərlərdə Seyid Əzim Şirvani Füzuli ədəbi məktəbinin ənənələrini davam və inkişaf etdirmişdir. Onun lirikası mövzu, bədii estetik məzmun baxımından çox zəngindir. Bu lirikanın əsasını məhəbbət mövzusu təşkil edir.

Bu il həm lirika, həm satira ustadı Seyid Əzim Şirvaninin 185 illik yubileyidir. Bu münasibətlə bu vəsaiti yazmağı özümüzə borc bildik. Vəsait iki hissədən ibarətdir. I hissə ədibin həyat və yaradıcılığından, II hissə isə keçiriləcək tədbirlərdən bəhs edir.

Keçiriləcək tədbirlər

Böyük yazar Seyid Əzim Şirvaninin yubileyi ilə əlaqədar olaraq, kitabxanada bir sıra tədbirlər: kitab müzakirəsi, oxucularla söhbət, konfrans, dəyirmi masa, şeir və rəsm müsabiqəsi, səhnəcik, ədəbi-bədii gecə və s. keçirilə bilər. Şairin yaradıcılığını gənc nəsə və oxuculara tanıtrmaq məqsədi ilə kitabxanada kitab sərgisi də təşkil oluna bilər. Sərgidə şairin müxtəlif rəsmləri, şəkillərdən ibarət fotostend, müxtəlif adda kitablarla yanaşı, ədib və onun yaradıcılığı ilə bağlı yazılan kitablar, araşdırmalar, şairə ithaf edilən şeirlər, kəlamlar və dövrü mətbuatda yer alan məqalələr öz yerini almaqdadır. Sərgiyə müxtəlif başlıqlar verilə bilər: “Füzuli davamçısı Seyid Əzim Şirvani”, “Lirika və satira ustası Şirvani”, “Şamaxıdan doğan günəş”, “Elmdə, ürfanda ümman olan şair”, “Azərbaycan şeirinin Seyid Əzimi”, “Şair, maarifçi, publisist”, “Xalqı qəflət yuxusundan oyadan dahi”, “Seyid Əzim Şirvani-şair, maarifçi, publisist”, “Şair və müəllim Seyid Əzim”, “XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının qəzəl ustası”, “Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının görkəmli yaradıcılarından biri”, “Elm bir nur, cəhl zülmətdir-deyən şair” və s. verilə bilər.

Görkəmli şəxsiyyətlər Seyid Əzim Şirvani haqqında

Onun yaradıcılığı XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində şərəfli yer tutur. O, məhəbbəti tərənnüm edən Füzuliyana qəzəlləri ilə istedadlı lirik şair, maarifçi şeirləri, təmsil, mənzum hekayə və satiraları ilə görkəmli realist sənətkar kimi tanınmışdır.

Feyzulla Qasımzadə,
professor

Seyid Əzimin elə gözəl və səlis qəsidələri, elə xoşməzmun müxəmməsləri və qitələri, elə ruhpərvər qəzəlləri var ki, Füzuli Bağdadlının kəlamına əvəz ola bilərlər.

Firidun bəy Köçərli,
folklorşünas

Həyatı

Seyid Əzim Şirvani 1835-ci il iyul ayının 10-da Şamaxıda ruhani ailəsində anadan olmuşdur. Seyid Əzim kiçik yaşlarında ikən Şamaxının tanınmış, mötəbər şəxslərindən olan atası Seyid Məhəmməd vəfat etmişdir. Seyid Əzim ana babası molla Hüseynin himayəsi altında yaşamışdır. Molla Hüseyn Dağıstanda Yaqsay kəndində ruhanilik edirdi. Babasından ərəb və fars dillərini öyrənən Seyid Əzim təxminən 10 il sonra Şamaxıya qayıdır və burada mədrəsədə oxuyub orta ruhani təhsilini tamamlayır.

1856-cı ildə ali ruhani təhsili almaq həvəsi 21 yaşlı gənc Seyid Əzimi İraqa, əvvəl Nəcəf və Bağdada, sonra isə Suriyanın Şam şəhərinə aparır. Gənc şair İraqda oxuyarkən dünyəvi elmlərə də böyük maraq göstərir. Şamaxıya qayıtdıqdan sonra

1869-cu ildə orada yeni üsul üzrə məktəb açaraq ömrünün axırına qədər burada müəllimlik edir. Köhnə mollaxanalardan fərqli olaraq o, bu məktəbdə uşaqlara dini elmlərlə yanaşı, Azərbaycan və fars dillərini təlim edir, tarix, coğrafiya, hesab və s. fənlərdən ibtidai məlumat da verirdi. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycanın görkəmli şairi Mirzə Ələkbər Sabir, məşhur yazıçı və pedaqoq Sultan Məcid Qənizadə və bir sıra başqa yazıçılar məhz onun məktəbində oxumuşlar.

Öz zəngin yaradıcılığı ilə Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə qızıl səhifələr əlavə edən Seyid Əzim Şirvani 1888-ci il mayın 20-də Şamaxıda vəfat etmişdir.

Yaradıcılığı

Zəngin ədəbi yaradıcılığa malik olan Seyid Əzim Şirvaninin (1835-1888) bədii irsi biri azərbaycanca, digəri isə farsca iki böyük külliyyatdan ibarətdir. Azərbaycanca bədii irsinin əsasını qəzəl janrı təşkil edir. Şairin əsərləri içərisində müxtəlif Şərq mənbələrindən etdiyi tərcümələr, Sədi, Hafiz və Məhəmməd Füzuli şeirlərinə yazdığı nəzirələr də vardır. Lakin bunlar şairin zəngin bədii irsi içərisində az yer tutur. Seyid Əzim Şirvani yaradıcılığının çox hissəsi lirik janrdə yazılmış orijinal əsərlərdən ibarətdir ki, bunların da çoxu qəzəllərdir. Şairin qəzəllərində həyat sevgisi, nikbin əhval-ruhiyyə, dini etiqad xüsusi yer tutur. Onun aşiqanə qəzəlləri daha çoxdur. Müəllifin şeirə hərarət və can verən dərin lirikasını məhz bu qəzəllərdə görmək olur.

Gecə gördüm səni, ey afəti dövrən, yuxuda,

Ki, elərdin mənə yüz lütfi-firavan yuxuda.

Seyid Əzim Şirvani yaradıcılığının ikinci mərhələsi onun maarifçi və tənqidi-satirik şeirlərilə başlayır ki, artıq bu zamandan etibarən onun yaradıcılığında realizm üstünlük təşkil

edir. Onun realist şeir yaradıcılığı sahəsinə keçməsində “Əkinçi” qəzetinin mühüm rolu olmuşdur. Çünki məhz “Əkinçi” nin təsirlə şair günün bir çox zəruri məsələləri ilə maraqlanır və yaradıcılığında yeni mövzulara keçir, müasir həyatın tələblərinə uyğun şeirlər yazır, Azərbaycanın ilk mətbu orqanında nəşr etdirir. Maarifçi şair üçün “Əkinçi” xalqa müraciət yeri idi. O, xalqı qəflət və cəhalət yuxusundan oyanmağa çağırır, Həsən bəy Zərdabinin xeyirxah, maarifçi təşəbbüslərini alqışlayır, onu bilikli bir müəllim və xeyirxah bir insan kimi qiymətləndirirdi. O, “Əkinçi” də çap etdirdiyi şeirlərlə müasirlərini bu qəzeti oxumağa, ona kömək etməyə çağırırdı:

Bəs “Əkinçi” cəlalımızdır bizim,
Nasehi xoşməqalımızdır bizim.
Səy edək, ey guruhi-niksifat,
Etməsin ta bizim “Əkinçi” vəfat.

Şairin əsərləri içərisində öyüd, təmsil və didaktik mahiyyət daşıyan mənzum hekayələr vardır ki, bunların da müəyyən bir hissəsi öz ideyaları etibarilə onun maarifçi şeirləri ilə birləşir. Doğruçuluq, mərdlik, dostluq, yoldaşlıqda mətanət, çalışqanlıq, əzilənlərə kömək, insanlarla yaxşı rəftar və s. gözəl və nəcib sifətlərin tərbiyələndirilməsi həmin öyüdlərin əsas məzmununu təşkil edir.

Seyid Əzim Şirvaninin ictimai mahiyyət daşıyan satıraları onun ümumi yaradıcılığında müstəsna mövqə tutur. Onu öz dövrünün böyük realist şairi kimi tanıdan “Yerdəkilərin göyə şikayət etmələri”, “Dəli şeytan”, “Məkri-zənan”, “Bəlx qazisi və xarrat”, “Müctəhidin təhsildən qayıtması”, “Elmsiz alim”, “Alim oğul ilə avam ata”, “Qafqaz müsəlmanlarına xitab” və s. satıralarıdır.

Mətbuatla əlaqələri

Seyid Əzim Şirvaninin yaradıcılığında “Əkinçi” nin müstəsna rolu var. Bu mətbu orqanın səhifələrində şairin 10-dan çox şeiri işıq üzü görmüşdü. Azərbaycan xalqının həyatında “Əkinçi” nin böyük rolu olduğunu şeirlərində vurğulayan Şirvaninin nəzərində qəzetin xeyli üstünlükləri vardı. Dünyanın müxtəlif yerlərindən informasiyaları toplayıb oxucuya çatdırması, maarifçilik işi aparması, elm toxumu səpməsi, ana dilinin saflaşması uğrunda aparılan mübarizə Şirvani tərəfindən mətbuatın üstünlüyü hesab edilirdi. Qəzet onun əlində maarifçilik ideyalarının yayıldığı xitabət kürsüsünə çevrilmişdi. “Əkinçi” nin imkanlarından yararlanmaq üçün oxuculara üz tutan Şirvani yazırdı:

Neçə müddətdir ki, Həsən bəyi zar,
Hüsnü-tədbir ilə o fəxri-kibar,
Öz qədimi misalımızda haman,
Qəzetə çapını edib ünvan.

İzn hasil qılıbdır dövlətdən,
Biz gərək dəm vuraq səadətdən
Özünə gərçi yoxdur fəidəsi,
Leyk var, xəlqə feyzi-zaidəsi.

“Əkinçi” nin nəşri ilə bağlı göndərdiyi təbrik məktubunda Seyid Əzim bu mətbu orqanı və Zərdabının “əhli-islami”, “xaki-məzəllətdən” qaldırdığı, xalqı öz ana dilində günün aktual problemləri ilə tanış etdiyini alqışlayırdı. O, “Əkinçi” nin gəlişini ruh təzələyən səhərə bənzədir. Səhər mehi insanda xoş duyğular oyatdığı kimi “Əkinçi” də müsəlman aləmini qəflət yuxusundan oyadır. Qəzetin müsəlman aləminə gətirdiyi bu yeniliyi duyan şair “Əkinçi” nin davamlı nəşrini arzulayırdı.

“Əkinçi” yə həsr etdiyi şeir nümunələrindən aydın görünür ki, Şirvani dövrünün bir çox ziyalıları kimi mətbuatın

imkanlarını çox gözəl dəyərləndirir, xalqın tərəqqisi və inkişafında mühüm vasitə olduğunu duyurdu. O, “Qəzet nədir” şeirində “Əkinçi” nin məramı, məqsəd və vəzifələrini nəzmlə oxuculara çatdırırdı. Həsən bəyin özünün təbirincə desək, Şirvani “Əkinçi” nin səsinə səs verərək maarifi təbliğ etməklə kifayətlənmir, yeni tipli məktəblərin açılmasını alqışlayırdı. Aqilin cahildən yüksək tutulmasını maarifçiliyin əsas prinsipi hesab edən Şirvani öz oğlunu Şamaxıda açılan yeni tipli məktəbə qoymuşdu. Oğluna nəsihət məzmununda yazdığı şeiri “Əkinçi”yə göndərən Şirvaninin bu əsəri redaksiya qeydi ilə çap olunmuşdu. Redaksiya qeydində deyilirdi: “Şamaxıda bir camaat uçqolası bina olub ruhani okrujiyoy məclisinin nəzarətində Şamaxı sakini Seyid Əzim Məliküşşüəra öz oğlu Mir Cəfər namı haman uçqolaya elm təhsil etmək üçün qoymadan xalqın məzəmmətin görüb öz oğluna nəzm ilə nəsihət verdiyinin bəyanıdır”.

Azərbaycan ədəbiyyatının böyük arifi Seyid Əzim Şirvaninin yubileyi ilə əlaqədar olaraq, kitabxanada keçirilən bir sıra maraqlı tədbirlərdən biri də “*Necə həmtay tutum hər büti-zibayə səni?*” adlı **konfransdır**. Bu məqsədlə kitabxanaçı bir neçə ali məktəblərlə, xüsusən də filologiya fakültəsinin tələbələri ilə əməkdaşlıq edir. O, ali məktəb tələbələrini, o cümlədən oxucuları kitabxanaya cəlb etməklə bu ədibin kitabları ilə tanış edir. Kitabxanaya abunə olan tələbə və oxucular ədib haqqında bilgilərlə yaxından tanış olurlar. Daha sonra kitabxanaçı təyin olunmuş tarixdə oxucuları kitabxanaya dəvət edir. Konfransa bir neçə qonaq, tədqiqatçı və dilçi, eləcə də ədəbiyyat müəllimləri, şirvanisevərlər dəvət olunur. Kitabxanaçı ədib haqqında oxucuları qısa olaraq məlumatlandırır.

Kitabxanaçı: XIX əsr ədəbiyyatından danışarkən, ilk növbədə, maarifçilik ideyalarının yayılması kimi böyük bir hərəkət yada

düşür. Bu hərəkətin təkanverici qüvvələri ayrı-ayrı növ və janrlarda yazıb-yaradan sənətkarlar olsalar da, onları bir ideya-maarifçilik ideyası birləşdirirdi. Belə maarifçilərdən bəziləri məktəblər açmasalar da, xalqın maariflənməsi yolunda əllərindən gələni əsirgəmirdilər. Hələ o dövrlərdə M.F.Axundzadə H.B.Zərdabiyə yazdığı məktublardan birində belə deyirdi: “Bir kampaniya təşkil edin və onlar da Azərbaycanın şəhər və kəndlərində məktəbxanalar açmaq işi ilə məşğul olsunlar”.

Belə məktəb yaradan şəxslərdən biri də S.Ə.Şirvani olmuşdur. S.Ə.Şirvani şair olmaqla bərabər, işgüzar və istedadlı müəllim idi. Tədris prosesində müəllim S.Əzimin həyatı haqqında danışarkən onun pedaqoji fəaliyyətinə, Azərbaycan pedaqoji elmi tarixindəki roluna xüsusi diqqət yetirilməlidir. Bu məqam tədrisin həm keyfiyyətinin yüksəlməsinə, həm də şagirdlərin şair-pedaqoq haqqında məlumatlarının artmasına kömək edər.

Ömrünün 18 ilini məktəbdarlığa bağlayan şair elmin bir çırağı olub qaranlıq beyinləri işıqlandıracağını bilirdi. Hələ məktəb yaratmadan əvvəl Şamaxı mühitində tədrisin köhnə qayda-qanunlarla, mollaxana üsulu ilə keçirilməsini tənqid edərək yazırdı:

Hər vilayətdə var beş-on məktəb,
Edirik kəsb onda elmü ədəb.
Məktəbin fərşi altı köhnə həsir,
Neçə ətfali-müflis onda əsir.

Şairin təsvirindən məktəbdəki dərs prosesinin hansı vəziyyətdə olması oxucuya tam aydın olur. Var gücü ilə yeni tipli məktəb yaratmaq üçün çalışan şair çox keçmir ki, Şamaxıda yeni üsullu məktəb açır. Onun bu məktəbində 36 şagird təhsil alırdı. Maddi ehtiyac içində yaşayan şair bu məktəbdən heç bir gəlir əldə etmirdi. Tədris prosesində müəllim şairin məktəb

açandan sonra Şamaxı qaragüruhçular mühitində ona edilən təzyiq və hücumlardan danışmalı, eyni zamanda bütün bu halların şairi qorxutmadığını, əksinə, onun öz işini daha da inkişaf etdirməyə çalışmasını xüsusi qeyd etməlidir. S.Əzim tərbiyə işinin kəmsavad, köhnəpərəst, dünyagörüşü kasad olan müəllimlərin əlinə verilməsini istəmirdi. Belə adamların müəllimlik kimi şərəfli bir ada zərər gətirəcəyini deyirdi. Şair öz dövründə olan məktəb və dərslərlərin vəziyyəti haqqında şeirlərinin birində belə yazırdı:

Əvvəla, bizdə yox o məktəblər
Ki, verə kəsbi-elmi xalqa səmər,
Nə o günə kitablar əla
Ki ola öz lisanında bəyan.
Bizə hasil nə şey olur yoxdan,
Ki ibtidadır kitabımız çoxdan.

Maarifpərvər şair gənc nəslin təlim-tərbiyəsi üçün yeni tipli dərslərlərin olmasını da böyük zərurət hesab edirdi. Açdığı məktəbində yeni tipli dərslərlə gənc nəslin təlim-tərbiyəsinə başlamaq üçün özü dərslərlə yaratmaq qərarına gəlir və buna tez bir zamanda nail olur. Şair ilk dərsləyini “Rəbiül-ətfar” (“Uşaqların baharı”) 1878-ci ildə tamamlayır. Bu dərslərdən sonra şairin şöhrəti daha da artır. Mürtəcə qüvvələrin hücumu isə səngimək bilmirdi.

S.Əzimin ikinci dərsləyi isə “Tacül-kitab” (“Kitabların tacı”) adlanır. Şair bu dərsləyi 1883-cü ildə tamamlayır. Müəllif əsərini Aleksandrın taxta çıxdığı gün bitirdiyinə görə bu adı verir. “Müntəxəbat” ın müqəddiməsində şair hələ o zaman dilimizi Azərbaycan dili adlandırmışdır.

S.Ə.Şirvani dillərin öyrənilməsinə hələ öz dövründə böyük önəm verirdi. Belə ki, Şamaxıda təhsil alan və orada məktəb müəllimi işləyən A.Zaxarov S.Əzimi şəxsən görmüş və onun haqqında belə yazmışdır: “Hacı S.Ə.Şirvani 18 ildir ki, məktəb

idarə edir. Fars, ərəb və bir neçə Dağıstan ləhcələrini bilir. Birinci dərəcəli şair kimi tanınır. O, rus dilində oxumaq və yazmağı bacarır, rus dilində çətin danışır, lakin yaxşı başa düşür. Onun məktəbində rus dili dəxi təlim edilir. Ruscanı təlim edən şəhər məktəbinin 6-cı sinif tələbəsidir”.

S.Əzimin həyat və yaradıcılığı VIII sinif dərslərində (müəllifi - N.Cəfərov, N.Arashlı, S.Hüseynoğlu. Bakı, 2005) tezisvari xarakter daşıyır. Burada müəllim şairin həyat və yaradıcılığı haqqında biliklərini sistemli şəkildə şagirdlərə çatdırmalı, şairin yaradıcılığının əsasını lirik şeirlərin təşkil etdiyinə önəm verməlidir. Sonra müəllim şairin maarifçi şeirlərinin əsas ideyasını məktəb, təlim, tərbiyə təşkil etməsinə diqqət artırmalıdır.

Bu zaman müəllim bir məsələyə xüsusi olaraq önəm verməlidir. Şair-nəsihət verən müəllim, real olaraq atadır, onun oğlunun simasında yetişməkdə olan gəncliyə öyüd-nəsihət verməyə mənəvi haqqı var. Müraciət forması kimi xitabdan istifadə edən şair gəncliyi elmə, təhsilə səsləyir, nicat yolunu ancaq elmdə görür.

Demirəm rus, ya müsəlman ol,
Hər nə olsan, get əhli-ürfan ol!
Demə bu kafər, ol müsəlmandır,
Hər kəsin elmi var, o, insandır.

Tədris prosesində təbii ki, “Əkinçi” qəzetinin fəaliyyəti ön plana çəkilməli və Seyid Əzimin oradakı fəaliyyəti xüsusi vurğulanmalıdır. “Əkinçi” qəzetində ən çox şeirləri çap olunan şair bu qəzeti paslı beyinləri işıqlandıran məşələ bənzədirdi. Hələ öz dövründə “Xalqın birə nicat yolu varsa, o da maarifdədir,” - deyən şair başqa ölkələrin tərəqqi etdiyini gördükdə, öz xalqını qəflət yuxusundan oyatmağa, köhnə cəhalət mənəvəsindən azad etməyə çalışırdı. “Azadlıq səfasını

bidar olan bilər”, - deyən şair, yəqin etmişdi ki, yalnız bilikli, elmli və mədəni insanlar azadlıq əldə edə bilirlər.

Günü-gündən zəlibü xar oluruq,
Möhnəti qüssəyə düçar oluruq.
Bu qədər dərd kim olur hadis
Ona bielmlik olur bais.
Bir bəladır bu dərdi-nadani
Ki, onun elm olubdur dərmanı.

Tədris prosesində müəllim şairin didaktik-tərbiyəvi şeirləri, mənzum hekayə və satiraları haqqında məlumat verdikdə də onları maarifçiliklə əlaqələndirməlidir. Dərsin belə şəkildə qurulması şagirdə aşağı sinifdən S.Ə.Şirvani haqqında aldığı bilikləri genişləndirməyə imkan yaradır.

X sinfin dərslində (müəlliflər - N.Cəfərov, T.Kərimli, Z.Əsgərli, A.Bakıxanova. Bakı, 2005) şairin həyat və yaradıcılığı haqqında qısa məlumat verilib. Bu dərs prosesində müəllim şairin həyatı haqqında əvvəlki bilikləri möhkəmləndirdikdən sonra onun pedaqoji fəaliyyətində “siyasi cəhətdən şübhəli müəllim” kimi ittiham olunmasının səbəblərini şagirdlərə açıqlamalı və şair-pedaqoqun öz hüquqlarını bərpa etmək üçün apardığı mübarizələr şagirdlərə aşılmalıdır.

Hər şeydən öncə S.Əzim lirik şairdir. Böyük Füzulidən sonra ədəbiyyatımızda ən böyük qəzəl ustasıdır. Aşıqanə qəzəllərində şair həqiqi aşıqın simasında yüksək insani məhəbbət, nəcib insani duyğular, mətanət və sədaqət, vəfa, əhdinə sadıqlıq, çətinliklərə dözümlü kimi sifətləri tərənnüm edirdi. Lirik qəzəllərində iki obraz var. Bunlardan biri, eşq şərəbı içib məhəbbətə giriftar olan aşıq, digəri isə romantik bir xəyalla sevən məşuqədir.

Yüz sərv-i-xuraman ola, könlüm səni istər,
Yüz bağı-gülüstan ola, könlüm səni istər.

Şair həqiqi məhəbbəti və gözəli dünya nemətlərinin ən yüksəyi sayır və sevgilisini canından üstün tutduğunu söyləyir. Müəllimlərə kömək məqsədi isə şairin “Necə həmtay tutum hər büti-zibaya səni” qəzəlinin təhlilini verməyi məqsədəuyğun sayırıq. X sinif dərslində şairin “Necə həmtay tutum hər büti-zibayə səni” misrası ilə başlayan lirik qəzəli verilir. Əruz vəzninin rəməl bəhrində olan qəzəl 7 beytdən ibarətdir... Qəzəlin birinci misrası bədii sual üzərində qurulub:

Necə həmtay tutum hər büti-zibayə səni?

Vermərəm, tanrı bilir cümlə bu dünyayə səni.

Qəzəl Aşiqin dilindən söylənilir. Birinci beytdə dərin bir məhəbbətlə sevən aşiq gözəli əfsanəvi bütlərdən də yüksəyə qaldırır, onu bu dünyada heç nə ilə dəyişməyəcəyini Tanrının da bildiyini söyləyir.

Qorxuram ki, nəzər əhli deyə naqısdı bu söz,

Oxşadam hüsndə hərçənd tamam ayə səni.

Aşiq sevgilisinin gözəlliyini ayla müqayisə etmək belə istəmir, çünki belə müqayisə sevgili üçün azdır. Aşiq onların eşqinə göz qoyanların bu sözün yalan-naqis olmasını deyəcəklərindən qorxur.

Arizin gün əvəzi, aləmi nurani edən,

Gər mələklər çəkələr ərzi-müəllayə səni.

Sevgilisinin yanağının parlaqlığı o qədər çoxdur ki, o, gün əvəzində Aləmi işıqlandırdığı üçün göydəki mələklərin onu göyün ən uca qatına 9-cu göyə çəkəcəklərindən qorxan aşiq çox narahatdır.

İstəməz abi-bəqa Xızrı-Məsiha xurşid

Göstərə bir kəs əgər Xızrı Məsihayə səni.

Sənin üzünün gözəlliyini görən Xızır peyğəmbər daha əbədi həyat axtarmaz, İsa Məsih səni görsə günəşi istəməz:

Şaxi gül qoyma sala sayə səni bağ içrə,

Bu nəzakətlə, gülüm incidər ol sayə səni.

Gözəl olduğu qədər də zərif və incə olan məşuqənin hətta gül budağının ona kölgə salmasını istəməyən aşiq, gülün budaqlarına da qısqanır, çünki gülün budaqları ona kölgə qədər yaxındır, bu yaxınlıq, bu kölgə məşuqəni incidə bilər. Aşiq isə ona yaxın ola bilmədiyi üçün bu kölgəni də qısqanır.

Ey pəriçöhrə, gəlir billəhi, heyfim özümün
Ki, desin yar, xəyalıq, məni-rüsvayə səni.

Cəfa çəkən aşiq həm də təvazökardır, o özünü belə gözələ layiq bilmir. Ey pəriüzlü gözəl, vallah mənim özümün də heyfim gəlir ki, xalq mənim kimi rüsvay olmuşu, adı dillərə düşən birisini sənə tay tutsun.

Nə edir arizuyi-hur, nə gülzari-behişt,
Versələr gərçi ki, bu Seyyidi-şeydayə səni.

Qəzəlin məqtə beytində bu gözəli əgər Seyyidə versələr, şair dini əfsanəyə görə cənnətdə ona vəd edilən cənnət pərilərindən imtina edəcəyini vurğulayır.

Qəzəlin dili çox aydın və şagirdlərin başa düşəcəkləri anlamdadır. Ərəb-fars izafətlərinə, dili ağırlaşdıran tərkiblərə rast gəlmirik. S.Ə.Şirvani yaradıcılığının orta məktəblərdə ətraflı tədrisi günümüzün aktual problemlərindən biridir.

Kitabxanaçının dəyərli məlumatlarından sonra iştirakçılar öz çıxışlarını edirlər.

Tədbirin sonunda iştirakçılar onun şeirlərindən parçalar söyləyirlər.

Padşah və bağban

Sübh bir padşah oldu səvar,
Edibən sürət ilə əzmi-şikar.
Şəhrdən çıxdı ol fələkmiqdar,
Oldu bir mərdi-bağbanə düşar.
Rəm qılıb bağbandan ol heyvan,
Yerə atdan yıxıldı şahi-cahan.
Şah qəzəblə çağırdı fərqaşın,

Dedi: - Al tiği, kəs bunun başın!
Ağlayıb söylədi o zarü fəqir:
Nədir ey şah, bəndəyə təqsir?
Buyurub: - Çünkü şum adəmsən,
Səni görcək yıxıldım atdan mən.
Dedi: - Ey şah, mən dəxi bu səhər
Görmədim səndən özgə bircə nəfər.
Məni görcək yıxıldı şahı-cahan,
Leyk bir üzvü tapmadı nöqsən.
Sən nə gör şumsən, özündən utan,
Qətlimə qıldın axırı fərman.
Görməsəydim əgər bu didarı,
Olmaz idim əcəl giriftarı.
Xoş gəlib şahə ol zərif kəlam,
Ona şəmşirin eylədi ənam.
Deyib əhsəntü bu kəlamə ki, sən
Gənci-göftari-nəqzə məhrəmsən.
Ey zəban, ey kilidi-gənci-süxən,
Sən gahi gənc, gahi əjdərsən.
Gah sən zəhrü, gah şəkkərsən,
Gahi marhəm, gahi çü neştərsən.
Mənə hər nə bəla olur hadis,
Ona sənsən zəmanədə bais.

Azərbaycan ədəbiyyatının böyük arifi Seyid Əzim Şirvaninin yubileyi ilə əlaqədar olaraq, kitabxanada keçirilən bir sıra maraqlı tədbirlərdən biri də *“Ey şeyx Nizami, ey nizamı dağılan...”* adlı **şeir müsabiqəsidir**. Bunun üçün kitabxanaçı əvvəlcədən bir sıra məktəblərdə olur və şagirdlərə sözügedən şair haqqında və onun müxtəlif adda kitablarından, həmçinin müsabiqədən bəhs edir. Şagirdlər bir neçə gün əvvəl şairin müxtəlif şeirlərini öyrənib təyin edilmiş vaxtda kitabxanaya gəlirlər. Münsiflər və iştirakçılar yerlərini aldıqdan sonra

kitabxanaçı ilk olaraq qonaqları salamlayaraq “Ey şeyx Nizami, ey nizamı dağılan...” adlı şeir müsabiqəsinin qaydalarını izah edir. Daha sonra Seyid Əzim Şirvaninin həyat və yaradıcığı haqqında məlumat verməyə keçid alır.

Kitabxanaçı: Yüksək idealları və məfkurəsi olan şairlərdən biri də böyük ədib Seyid Əzim Şirvanidir. Seyid Əzim Şirvaninin ictimai mahiyyət daşıyan satiraları onun ümumi yaradıcılığında müstəsna mövqe tutur. Onu öz dövrünün böyük realist şairi kimi tanıdan “Yerdəkilərin göyə şikayət etmələri”, “Dəli şeytan”, “Məkri-zənan”, “Bəlx qazisi və xarrat”, “Müctəhidin təhsildən qayıtması”, “Elmsiz alim”, “Alim oğul ilə avam ata” və s. satiralarıdır.

Kitabxanaçının qısa məlumatından sonra iştirakçılar bir-bir səhnəyə yaxınlaşaraq öz şeirlərini qıraətli bir şəkildə deməyə başlayır...

Birinci iştirakçı şairin “*Oğrunun vəqəsi*” adlı şeirini demək üçün səhnəyə yaxınlaşır.

Vardı bir düzdi-şəbrəvü əyyar,
Eylədi bir oğurluq ol məkkar.
Getdi bazaar satmağa xəlvət.
Bir libası ki, eylədi sirqət.
Onu ondan apardı düsdi-digər,
Əliboş gəldi acizü müztər.
Dedi yoldaşları ki, ey əyyar,
Neçəyə satmısan, elə izhar.
Dedi: - Ol qiymətə ki, almışdım,
Ələ ol növ ilə ki, salmışdım.

Müəllif: Seyid Əzim Şirvani

İkinci iştirakçı şairin “*Oğluma xitab*” adlı şeirini demək üçün səhnəyə yaxınlaşır.

Cəfər, ey rahəti-rəvani-pədər,
Güli-xoşətri-gülsitani-pədər.

Sədəfi-təbimin səmin gühəri,
Vermə bir kimsəyə, yaman xəbəri.
Bülbül ol, ver bahardan müjdə,
Cügdək xəlqi etmə pəjmürdə.
Farsidə bu fərdi bir dana
Eyləyibdir nəsihət ilə əda:
“Bülbüla, müjdeyi-bəhar biyar,
xəbəri-bəd bebəmi-şum güzar”.

Müəllif: Seyid Əzim Şirvani

Üçüncü iştirakçı şairin “Qarı və oğru” adlı şeirini demək üçün səhnəyə yaxınlaşır.

Var idi şəhri-Reydə bir qarı,
Duz yerində satardı ol qarı.
Ümmi-təlbisü mədəri-təvzir,
Hiyləsindən dolub bu aləmi-pir.
Bir cavan oğlu var idi zibə,
Bağı-izzətdə bir güli-rəna.
Qonşudan bir gün ol rəsidəcavan.
Bir yumurta oğurladı pünhan.
Sirqətə gərçi ol deyildi həris,
Nənəsi eylədi onu təhris.
Əvvəl olmuşdu gər nihan oğru,
ağıbət oldu bir yaman oğru.
Rahzən, düzd, şəbrəvü əyyar,
Oldu axır həramilər ilə yar.
Əhli-divan etdilər tədbir,
Ta ki, ol növcavan oldu əsir.
Şah hökm etdi ki, çəkin dəre!
Şahə yalvardı kim, o biçərə
İzn ver bir zaman anam gəlsin,

Ölürəm, ta ki halımı bilsin.
Anasın gördü ol günü qarə,
Çəkdi ağuşa, yetdi didarə.
Dedi: - Ey madəri-həmidəxisal,
Dilüvü lütf eylə, ağzıma sal.
Ölürəm çünki iştiağından,
Ta öpüm bir o dil-dodağından.
Dilini verdi ağzıma madər,
Onu üzdü dişiyələ ol sərvər.
O qarı etdi naləvü fəryad-
Key haramzadə, de nədir bu fəsad?
Şah sual etdi surəti-hali,
O cavan şahı eylədi hali,
Dedi: - Ey şah, ibtidadə əgər
Mənə olsaydı bu nəsihətlər
Oğru olmazdım, ey şahi-vala,
Mənə yetməzdi hiç böylə bəla.
Bəs anamdır bu möhnətə bais,
Bu qəmu dərdü zillətə bais.
Bu səbəbdən mən, ey şahi-dövrən,
Eylədim ol ləini qəti-lisan.
Bir lisan xeyrə olmasa guya,
Ona lazım gəlir bu günə cəza.
Şahə xoş gəldi bu lətif kəlam,
Eylədi ol cəvanə çox ikram.
Oldu qəmdən xilas o biçarə,
Ədli-şəh çəkdi qarını darə.

Müəllif: Seyid Əzim Şirvani

Dördüncü iştirakçı şairin "Sadələvh nökar" adlı şeirini demək üçün səhnəyə yaxınlaşır.

Seyyida, olma əhməq ilə yar,
Ta səni əhməq etməsin zinhar.

Belə təqrir edibdir əhli-bəyan-
Ki, müəssirdir ülfəti-insan.
Elə təsdiq kim, bu söz həqdir,
Əhməqin yoldaşı həm əhməqdir.
Əhməqin yoxdur əql ilə karı,
Bilməz əhməq səyaqi-göftarı.
Sən deyərsən ki, asimandır bu,
O deyər, ari, risimandır bu,
Guş qıl kim, bu xoş rəvayətdir,
Gərçi bir müxtəsər hekayətdir:
Var idi bir əmiri-sahibzər,
Muzd ilə saxlamışdı bir çakər.
Leyk ol çakər əhməq idi, zəbun,
Fəhmdən dur, huşdən məğbun.
Dedi bir gün əmir o gümrahə-
Ki, filan kimsə gəlsə dərgəha,
Məni səndən sual qılsa əgər,
Degilən evdə yoxdu, getdi səhər.
Başa düşdünmü mən deyən hali,
Yaxşı oldunmu bu sözə hali?
Dedi: - Düşdüm başa bunu, amma
Nə deyim gəlməsə bəs, ey mövla?

Tədbirin sonunda münsiflərin fərqləndirdiyi iştirakçılar mükafatlandırılır.

Azərbaycan ədəbiyyatının böyük arifi Seyid Əzim Şirvaninin yubileyi ilə əlaqədar olaraq, kitabxanada keçirilən bir sıra maraqlı tədbirlərdən biri də “*Pedaqoji fikir adamı*” adlı söhbətdir.

Bunun üçün kitabxanaçı əvvəlcədən bir sıra məktəblərdə olur və şagirdlərə sözügedən şair haqqında və onun müxtəlif adda kitablarından, həmçinin müsabiqədən bəhs edir. Şagirdlər bir neçə gün əvvəl şairin müxtəlif şeirlərini öyrənib təyin edilmiş

vaxtda kitabxanaya gəlirlər. Tədbir yuxarı siniflər arasında keçirilir. Söhbət məktəbin dil-ədəbiyyat müəllimlərinin iştirak və çıxışları ilə keçirilir.

I iştirakçı: XIX yüzildə İslama, Türklüyə daha çox bağlı olan, ancaq bununla yanaşı, Qərb mədəniyyətinə özünəməxsus münasibət bəsləyən mütəfəkkirlərimizdən biri də Seyid Əzim Şirvani olmuşdur. O, Qərb mədəniyyətinin bəzi cəhətlərini təqdir etməklə yanaşı, ümumilikdə nicat yolunu İslamda görmüş, bu mənada “ümmətçiliyə”, müsəlmançılığa, türklüyə meyil göstərmişdir.

Seyid Əzimin İslam dininə daha geniş mənada yaşamasına ən başlıca amillərdən biri kimi, onun sünni-şiə olmasından asılı olmayaraq bütün riyakar ruhanilərə qarşı açıq şəkildə mübarizə aparmasını göstərə bilərik. Çünki şair müsəlmanların gün-gündən “naxoş” lamasının başlıca səbəbkarı kimi hər hansı məzhəbə qulluq etməsinə baxmayaraq, İslam dininin adından çıxış edən bütün riyakar ruhaniləri göstərmişdir. S.Əzimin fikrincə, onların riyakarlığı nəticəsində mömin müsəlmanlar məscidlərdən üz çevirir, onların övladları tərəqqidən geri qalır, dini ayin və mərasimlərin mahiyyəti dəyişdirilir, məzhəblərarası təfriqələr daha da vüsət alır və nəticədə “İslam milləti” naxoşlayır:

İndi naxoşdu-milləti-islam,
Ona lazımdır eyləmək əncam.
Dərdimizdir bu dərdi-nadanlıq-
Ki, tutubdur bizi pərişanlıq

Bizə elə gəlir ki, Seyid Əzim məhz bütün bunlara son qoymaq, yəni naxoş “islam milləti” ni sağaltmaq üçün ilk növbədə, şeirlərində riyakar zahidlərin iç üzlərini ifşa etməyə çalışmışdır. Deyə bilərik ki, Seyid Əzim riyakar ruhanilərin iç üzünün açılmasında radikal mövqe tutmuşdur:

Zahida, dinivü sən verdin əbəs şeytanə,

Şeyx Sənan verib öz dilbəri-tərsası üçün.

Və yaxud da:

Zahid işi zahirdə əbadır və duadır,
Məlun kişidir, hiyləvü təzvir nihadı.

Şair Qafqaz müsəlmanlarının ağır günə düşmələrinin səbəbini M.F.Axundzadə, H.Zərdabi və başqa mütəffəklərimiz kimi doğru başa düşürdü. O, Zərdabinin tərəfini saxlayaraq dünyəvi məktəbin və qəzetin zəmanənin tələbi olduğunu müsəlmanlara anlatmağa çalışır və qeyd edirdi ki, burada şəriətə zidd heç nə yoxdur. H.Zərdabini “millətin xeyrixahı” adlandıran S.Ə.Şirvanidə millət təəssübkeşliyinin yaranmasında onun böyük rolu olmuşdur. Zərdabinin Qafqazda ilk dəfə türkcə qəzet çıxarmasını böyük bir yenilik hesab edən S.Ə.Şirvani “Əkinçi”nin yaranmasını mühüm hadisə kimi dəyərləndirirdi.

Yeni tipli məktəb və qəzetlərlə yanaşı, Qərbdə tədris edilən dünyəvi elmlərin Qafqazda yayılmasını da təbliğ edən S.Əzim qeyd edirdi ki, artıq bütün dünya oyanıb, işlər sahmana düşüb. Ancaq “islam milləti” nə gəlincə, vəziyyətin tamamilə əksinə olduğu etiraf edən ziyalının fikrincə, biz babalarımızda nə görmüşüksə ona əməl edirik. Artıq avropalılar Ay, Günəşin nədən tutulmasının, zəlzələnin nədən baş verməsinin səbəblərini bildiyi halda, müsəlmanlar hələ də xurafat içindədirlər və elmə inananları kafir adlandırırlar. Şirvani dindəşlərini inandıрмаğa çalışırdı ki, burada heç bir küfr yoxdur.

Onun fikrincə, Avropanın kəşf etdiyi bir çox ixtiralar Quranda da öz əksini tapmışdır. Sadəcə, indiyədək din başçıları Qurani xalqa olduğu kimi çatdırmayıblar. S.Ə.Şirvani həmin ruhaniləri nəzərdə tutaraq yazırdı:

Hanı İslam üçün sərəncamın?
Yerə girsin o müctəhid namın!...
Əhli-islam oldu xarü zə-lil,
Baisi sənsən, ey imami cəlil!

Sən bizi nəfə etmədin vasil,
Barı qoy özgə elm edək hasil.
Bizi bəsdir bu qədər aldatdın,
Dini dinarə hər zaman satdın.

Qərb mədəniyyətinin əldə etdiyi nailiyyətlərin Quranda olmasını nümunələrlə sübuta yetirmiş və ən əsası Qafqaz müsəlmanlarında milli ruhu oyatmağa çalışmışdır. S.Ə.Şirvani H.Zərdabiyə yazdığı məktublarının birində məktəblərdə türk dilində dərslərin olmadığını və bu dildə bir kitab yazdığını bildirmişdir: “Bizim məktəblərdə oxumağa türki dilində uşaqlar üçün şəriət kitabları yoxdur. Mən bir müxtəsər türki dilində “Zakon-bojıy” kitabı yazmışam”.

Başqa bir məktubunda isə o, Zərdabiyə yazırdı ki, “...öz türki lisanımızda çox asan ibarələrlə bir türki kitab nəzm etmişəm”. Eyni zamanda türk dilinin qədimliyi ilə öyünən S.Ə.Şirvani, “Əkinçi” nin nəşri ilə əlaqədar onu belə tərif etmişdir:

Neçə müddətdi ki, Həsənbəyi-zar,
Hüsnü-tədbir ilə o fəxri-kibar,
Öz qədimi lisanımızda haman,
Qəzetə çapını edib ünvan.

II iştirakçı: Seyid Əzim Şirvaninin bədii irsində maarifçilik ideyaları.

XIX əsr Azərbaycan poeziyasının ən qüdrətli nümayəndələrindən biri olan Seyid Əzim Şirvani (1835-1888) həm ədəbiyyat tariximizdə realist şair kimi şöhrət qazanmış, həm də maarif və mədəniyyət xadimi kimi tanınmışdır. Böyük şairin maarifçilik ruhunda yazdığı əxlaqi-tərbiyəvi mahiyyət daşıyan əsərləri uzun illərdən bəri gənc nəslin mənəvi cəhətdən yetkinləşməsində mühüm rol oynayır.

XIX əsrin 50-ci illərinin sonlarında Seyid Əzim ruhanilikdən əl çəkərək dünyəvi elmləri öyrənməyə çalışır, Şamaxı məhəllə məktəbində müəllimlik edir. Eyni zamanda öz satirik şeirlərində

dini ehkamları kəskin tənqid atəşinə tutur. Bu səbəbdən dini dairələrdə “kafir” kimi tanınır, özünə çoxlu düşmən qazanır. Seyid Əzim maarifçilik ideyalarını həyata keçirmək məqsədi ilə 1869-cu ildə Şamaxıda yeni tədris üsullu (üsuli-cədid) bir məktəb açaraq pedaqoji fəaliyyətini davam etdirir. Köhnə mollaxanalardan və məhəllə məktəblərindən fərqli olaraq, XIX əsrin sonlarından yaranmağa başlayan üsuli-cədid məktəblərində dərslər ana dilində keçilir, tədris planına ümumtəhsil xarakterli fənlər, dünyəvi biliklər daxil edilirdi. Bu baxımdan Seyid Əzim də öz məktəbində uşaqlara türk (Azərbaycan) və fars dillərini tədris edir, bədii qıraət öyrədir, ədəbiyyat, tarix, coğrafiya, hesab fənlərindən, eləcə də rus dilindən məlumat verirdi. Bununla bağlı məşhur ədəbiyyatşünas Firidun bəy Köçərli yazır: “Axirül-əmir Hacı Seyid Əzim öz vətəni Şamaxı şəhərinə müraciət edib burada bir məktəb binası qoymuşdur ki, onda türk, fars və rus dilləri təlim olunurdu. Və lakin o vaxtlarda təlim-tərbiyə məsələsi çox çətin əmrlərdən birisi hesab olunurdu. Çünki üsuli-cədid üzrə uşaqlara oxumaq və yazmaq öyrətmək layiqincə müntəşir olmamışdı və təlim işlərinə mübaşir olan əşxasın üsuli-cədid nədən ibarət olduğundan xəbəri yoxdu və köhnə qaydadan bir müəllim dışarı çıxsaydı və təlim üçün təzə və yüngül bir cığır açsaydı, camaat ona rəğbət göstərməyib, nifrətlərini çox namərbut və kobud əda və hərəkətlər ilə izhar qıldılar” .

Yeri gəlmişkən, Mirzə Ələkbər Sabir, Sultan Məcid Qənizadə kimi məşhur ədiblərimiz ilk təhsillərini o dövrün din xadimlərinin həqarətlə “kafir məktəbi” adlandırdıqları Seyid Əzimin həmin üsuli-cədid məktəbində almışlar. Şairin müasiri, məşhur pedaqoq Həbib bəy Mahmudbəyov “Uzaq keçmişlərdən əski xatirələr” ində yazır ki, “məzkur məktəb Azərbaycan və farsı olmaq üzrə iki şöbədən ibarət idi” .

Onun sözlərinə görə, “məktəb müntəzəm və gözəl şəkllə girmiş, dərslərinin düzgün və müntəzəm getməsilə məktəb az zaman içində gərək mütəşəbbüslərin, gərək sairələrinin diqqətlərini cəlb ilə etibarlarını qazanmağa müvəffəq olmuşdu. Seyidin yaxın dostlarından beş-altı nəfər tərəfindən məktəbin ziyarət edilməyən günü yox idi. Gələnlər saatlarla son siniflərdə oturlarlar, Seyidin gözəl bir tərz-i-tədris ilə verdiyi fars dərslərini dinləyər: cocuqların cəld və çapuq cavabları ilə maraqlanardılar. Məktəb cocuqları arasında ən çox diqqəti cəlb edən zəki və cəld cocuq Sabir idi”.

Azərbaycan məktəb tarixində ilk nümunəvi anadilli məktəb sayılan bu təhsil ocağı təxminən 14 il fəaliyyət göstərmiş, mürtəcə ruhanilərin təzyiqi, ağır maddi vəziyyət nəticəsində 1887-ci ildə bağlanmışdır. 1874-cü ildə Şamaxı şəhərində Bakı vilayəti ruhani məclisinin nəzarəti altında olan yarı mülki, yarı ruhani tipli bir məktəb açılır. Seyid Əzim də həmin məktəbə fars və türk (Azərbaycan) dilləri müəllimi təyin olunur. Lakin vəsait çatışmazlığı ucbatından məktəb bağlandığına görə o, buradan uzaqlaşır.

1875-ci ildə həmin məktəb Bakı qubernatoru, general-leytenant D.S.Staroselskinin icazəsi ilə yenidən fəaliyyətə başlayarkən Seyid Əzim təkrar buraya dəvət olunur, iki il sonra isə heç bir əmək haqqı almadan məktəbə rəhbərlik edir.

1877-ci il sentyabrın 1-də isə o, Şamaxı üçsınıfli şəhər məktəbində türk (Azərbaycan) dili və şəriət dərsləri müəllimi təyin olunur. 1879-cu ildə “siyasi cəhətdən şübhəli müəllim” ittihamı ilə işdən çıxarılan Seyid Əzim Tiflisə şikayətə gedərək Qafqaz Maarif İdarəsi rəisinə günahsızlığını sübuta yetirir. Az sonra yenidən öz vəzifəsinə qaytarılır, ömrünün axırına qədər müəllimlik edir.

Seyid Əzim Tiflis səfəri zamanı yolüstü Gəncə şəhərinə dönür, dahi Nizami Gəncəvinin məqbərəsini ziyarət edir.

Türbənin uçmasından təsirlənən şair bədahətən bu məşhur rübaisini yaradır:

Ey Şeyx Nizami, ey nizamı dağılan!
Ey Gəncədə izzü ehtişamı dağılan!
Olmuşmu səninlə mən kimi aləmdə
Beyti, evi, məktəbi, kəlamı dağılan?

1887-ci ildə Şamaxıya gələn Minqreliya məktəbinin müəllimi A.Zaxarov Seyid Əzimlə tanış olmuş, bu görüşdən məmnun qalmışdı. O, Tiflisdə nəşr olunan “Sbornik materialov dlə opisaniə mestnostey i plemen Kavkaza” (“Qafqaz əraziləri və xalqlarının təsvirinə dair materiallar toplusu”) məcmuəsinin 1890-cı il tarixli 9-cu buraxılışında bununla bağlı maraqlı bir məqalə dərc etdirmişdi. “Narodnoe obuçenie u kavkazskix tatar” (“Qafqaz tatarları (azərbaycanlıları – K.A.) arasında xalq təhsili” adlanan həmin yazıda deyilirdi: “...Hacı S.Ə. 18 ildir ki, məktəbi idarə edir. Dağıstanda təhsil almışdır; fars, ərəb dillərini və bir neçə Dağıstan ləhcələrini bilir. O, birinci dərəcəli şair kimi tanınmaqdadır. Onun bədii əsərlərindən “İlham dəqiqələri” adlı əsəri Təbrizdə nəşr edilmişdir. “Şirvan xanlığının tarixi” adlı bir əsər də yazmışdır ki, hələ indiyədək nəşr olunmamışdır. Onun məktəbində 33 şagird oxuyur; onlardan 12 nəfəri həftədə 15; 9 nəfəri 20; 12 nəfəri isə 25 qəpik verir ki, cəmisi 6 manat 60 qəpik toplanır. Hacı Seyid Əzim rus dilində oxuyub yazmağı bacarır; rus dilində çətin danışır, lakin yaxşı başa düşür, hətta rus ədəbiyyatı ilə maraqlanır. Puşkindən bir neçə şeir fars dilinə tərcümə etmişdir. Onun məktəbində işləyənlərə rus dili dəxi təlim edilir.

Müasirlərinin ustad şair kimi tanıdıqları Seyid Əzim Şamaxıda “Beytüs-Səfa” adlı ədəbi məclis təşkil etmişdi. Uzun illər bu məclisə başçılıq edən şair Qarabağdakı “Məclisi-üns” (“Ülfət məclisi”), “Məclisi-fəramuşan” (“Görüş məclisi”), Bakıdakı “Məcməüş-şüəra” (“Şairlər məclisi”) məclislərinin

üzləri ilə sıx əlaqə saxlayır, onlarla şeirləşir, “səramədi dövrən” (dövrən başına gələn), yəni ustad şair kimi öz məsləhətlərini verirdi. Çar hökuməti maarif sahəsindəki xidmətlərini və qüsursuz işlədiyini nəzərə alaraq 1887-ci ildə Seyid Əzimi Stanislav lentinin üzərinə “Za userdie” (“Səy göstərdiyinə görə”) sözləri yazılmış gümüş medalla təltif edir. Lakin maddi ehtiyac içində yaşayan şair həmin mükafatı almaq üçün ona lazım olan 7 manat 50 qəpik məbləğində pulu tapa bilmir. Ona görə də layiq görüldüyü medalı almaq şairə ölümündən on gün öncə – 1888-ci il mayın 10-da nəsib olur. Öləndə isə 500 manata qədər borcu qalır...

III iştirakçı: Seyid Əzimin bədii irsi iki böyük külliyyatdan ibarətdir. Onlardan biri azərbaycanca, digəri isə farsca yazılmışdır. Üç hissədən ibarət olan Azərbaycan külliyyatını Şamaxılı cərrah Mirzə Həbib Məşədi Sadıq oğlu toplamış və 1892-ci ildə Təbrizdə çap etdirmişdir. Bu külliyyatın üçüncü hissəsini şairin oğlu Seyid Cəfər məşhur milyonçu Hacı Zeynalabdin Tağıyevin vəsaiti hesabına 1896-cı ildə Təbrizdə yenidən çap etdirmişdir. Təxminən 10 min beyt olan fars külliyyatı isə 4 hissəyə bölünür. Bu külliyyatı da Mirzə Həbib toplamış və tərtib etmişdir. Seyid Əzim Şirvaninin zəngin irsinə çoxsaylı bədii əsərləri, o cümlədən lirik şeirləri, təmsilləri, mənzum hekayələri, satiraları, eləcə də klassiklərdən tərcümə və iqtibasları, “Tarixi Şirvannamə” əsəri (1887), türk (Azərbaycan), Osmanlı, rus və İran şairlərindən bəhs edən irihəcmli təzkirəsi (1885) və dərsliyi daxildir. Şirvan xanlığının tarixinə həsr etdiyi əsərin bir hissəsi Tiflisdə çıxan “İzvestiə Kavkazskoqo obhestva istorii i arxeoloqii” (“Qafqaz Tarix və Arxeologiya Cəmiyyətinin xəbərləri”) məcmuəsində rus dilində nəşr olunmuşdur. Bütün bunlar onun hərtərəfli yaradıcılığa malik bir sənətkar olduğunu təsdiqləyir. XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında qəzəl ustası kimi məşhurlaşmış Seyid Əzimin

yaradıcılığında əxlaqi-tərbiyəvi əsərlər də mühüm yer tutur. Onun elm, məktəb, maarif, mədəniyyət, mətbuat, mütaliə, tərbiyə, mövzularında yazdığı şeirlər didaktik poeziyanın ən gözəl nümunələri sayılır. Dünyagörüşü baxımından maarifçi olan şair cəmiyyətin təkamül yolu ilə dəyişib gözəlləşəcəyinə inanır, bundan ötrü insanların mənəvi cəhətdən kamilləşməsinə vacib şərt sayırdı. Ona görə də o, özünün ictimai-pedaqoji və bədii fəaliyyətində elmin, maarifin, mədəniyyətin təbliğinə, bilikli, tərbiyəli vətəndaşların yetişdirilməsinə xüsusi diqqət yetirirdi. Pedaqoji fəaliyyəti zamanı ana dilində dərsliyə ciddi ehtiyac olduğunu görən Seyid Əzim bu məqsədlə uşaqlar üçün tərbiyəvi parçalar seçib toplamış, tərcümə etmiş, bir çoxunu isə özü yazmışdı. O, 1878-ci ildə həmin mətnləri bir yerə yığıb birinci və ikinci sinif şagirdləri üçün dərslük tərtib etmişdi. Həmin kitabı çap olunmaq üçün Qafqaz Maarif İdarəsinə təqdim etmiş, lakin onun nəşrinə icazə verilməmişdi. Ruhdan düşməyən maarifçi-pedaqoq ildən-ilə bu dərsliyi müəyyən əlavələrlə zənginləşdirmiş, bəzi ixtisar və dəyişikliklər etmişdi. Müəllifin “Müntəxəbat” adı ilə yenidən işləyib təkmilləşdirdiyi və müxtəlif illərdə nəşrə təqdim etdiyi bu dərslük rəsmi dövlət sənədlərində “Məcmuəyi-asari-Hacı Seyyid Əzim”, “Şəriət kitabı”, “Tacül-kütüb” (“Kitabların tacı”), “Rəbiül-ətfal” (“Balaların baharı”) adlandırılmışdır. Bu mənbələrə isnad edən bəzi araşdırıcılar yanlış olaraq şairin bir neçə dərslük tərtib etməsi mülahizəsini söyləyirlər. Əslində isə həmin adların hamısı daha çox “Rəbiül-ətfal” kimi ilə məşhur olan eyni bir kitaba məxsusdur.

Firidun bəy Köçərli bu barədə belə yazır: “...təlimü tədris üçün və ətfalın təhzibi-əxlaqına səbəb olan kitablar türk lisanında bilmərrə yox idi. Bu qüsuru yox etmək üçün mərhum Seyid nəzmən və nəsrən türkcə xoşməzmun və ibrətamiz nəqlü hekayələr ana dilində tərtib edib öz şagirdlərinə oxudardı.

Mərhumun tərtib etdiyi kitabçadan bir nüsxəsi ki, öz dəst-xətti ilə yazılmışdır, sabiqdə müsəlman şöbəsinin inspektoru olan mütəvəffa Çernyayevskiyə (əslən Şamaxıdan olan məşhur Azərbaycan dili müəllimi və metodisti – K.A.) göndərmişdi. Haman hekayələrdən bir neçəsini Çernyayevski öz “Vətən dili” nam kitablarına salmışdır. Mərhumun Çernyayevskiyə göndərdiyi məcmuə əlan bizdədir... Məcmuə üç dəftərdən ibarətdir. Əvvəlinci dəftərdə yazılıbdır: Şeyx Sədinin “Gülüstan” və “Bustan” kitablarından və bəzi hükəmanın əsərlərindən sadə və açıq türk dilinə tərcümə olunmuş nəsihətamiz hekayələr. İkinci dəftər həmçinin bu qisim hekayələrdən və 51 öyüd və nəsihətlərdən əmələ gəlmişdir. Üçüncü dəftərin mündəricatı nəzm ilə yazılmış əxlaqü ətvərə dair timsallardan ibarətdir. Bunlardan əlavə bir para xırdaca məzhəkələr və gülməli hekayələr haman dəftərdə yazılıbdır ki, onların hissəsi və nəticəyi-kəlamı dürüst və səhih isə də, özləri təlim üçün yaramaz. Haman nəzmən yazılmış hekayələrin bir parası Ünsizadənin mətbəəsində çap olunmuş kitabda vardır. Bu məzhəkələrdən və gülünc hekayələrdən başqa üçüncü dəftərdə mərhum şairin öz əli ilə bir neçə gözəl qəzəllər və aşura günü baş çapmaq barəsində Qudyal sakini kapitan “Hadi” təxəllüsə nəzm etdiyi cavab və bir para qitələr və rübaiyyat yazılmışdır”. (Azərbaycan məktəb tarixində ilk mükəmməl tədris kitablarından olan “Rəbiül-ətfal” dərsliyindəki mənzum hekayə, öyüd, nəsihət və təmsillər müxtəlif tərbiyəvi əhvalatların təsvirindən ibarətdir. Onların bir qismini şair şəxsi həyat təcrübəsi və müşahidələri əsasında yazmış, digər qismini isə Şərq mənbələrindən, əsasən Nizaminin və Sədinin əsərlərindən təbdil və tərcümə etmişdir. Dərslidə verilmiş mətnləri Seyid Əzim mümkün qədər sadə və aydın dildə yazmağa çalışmışdır. Bu barədə o, kitabın dibaçəsində belə yazır: “...bəzi mütəlibi-alıyələr ki, idrakı cəmi bəni-növi-bəşərə lazımdır, alimiqdar

olan müsənniflər (dərslik yazanlar -K.A.) bəzi kitablarda əlfazi-qəlizeyi-şədidə ilə bəyan ediblər, ətfali-dəbistanın zehni dərkindən aciz və qasirdir. Və müşəxxəs və məlumdur ki, bizim diyarın əhli hər nə elm ki, kəsb edərlər – əyyami-tüfuliyyətdə (uşaqlıqda-K.A.) kəsb edərlər. Fəlihəza, bu kitabı-müstətab ki, mərifətnameyi-müxtəsərdir, öz türki lisanımızda aşkar olan əlfaz və əshəl olan ibarətlər ilə cəbt və rəbt olundu ki, ali olan mətalibdən tüllabi-dəbistan bəhrəmənd və feyziyab olsunlar. Çünki hicrətin 1294-cü ilinin (miladın 1878-ci ili – K.A.) rəbiül-əvvəl ayında (müsəlman qəməri ilinin üçüncü ayı -K.A.) ibdida olundu. “Rəbiül-ətfal” ismi ilə müsəmma qıldım”.

Seyid Əzimin ən böyük xidmətlərindən biri də ana dili proqramını tərtib etməsidir. Bu proqram 1886-cı il oktyabrın 16-da Qafqaz Tədris Dairəsinə göndərilmişdi. Ustad pedaqoq “Rəbiül-ətfal” dərsliyində topladığı əsərlər vasitəsilə gənc nəsle mənəvi saflıq, daxili təmizlik, mənalı yaşayış, ayıq-sayıqlıq, vətən və xalq yolunda faydalı işlər görmək, doğruluq, mərdlik, dostluq və yoldaşlığa sədaqət, çalışqanlıq, əzilənlərə kömək, insanlarla yaxşı rəftar və s. kimi nəcib əxlaqi keyfiyyətlər aşılamağa çalışır. Firidun bəy Köçərlinin dediyi kimi, “Seyid naləvü fəryad edib, müsəlmanların gün-gündən tənəzzül tapmasını, xarü zəlil olmasını, həlakətə düşməsini, miləli-müxtəlifənin ayaqları altında payımal olmasını rüəsayi-millətə göstərib onlardan tədbirü əlac istəyir:

Dadü fəryad, ey güruhi-izam,
Oldu zaye bu milləti-islam.
Günü gündən zəlilü xar oluruq,
Möhnətü qüssəyə düçar oluruq.

Bu pərişanlığın, bu fəlakətin, bu ənduhü qüssənin, bu mərəzi-möhlükün səbəbü illətini Seyid elmsizlikdə və nadanlıqda görüb, onun çarə və müalicəsini ancaq elmü bilikdə tapıb deyir:

Bu qədər dərd kim, olur hədis,

Ona bielmlik olur bais.
Bir bələdir bu dərdi-nadani
Kim, onun elm olubdu dərmani”.

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının görkəmli yaradıcılarından biri kimi şöhrət qazanmış, təlim-tərbiyə mövzusunda yazdığı əsərlərində yazıçı-pedaqoq kimi özünün məharətini göstərmiş Seyid Əzim Şirvaninin ədəbi irsinin mühüm hissəsini uşaq və gənclərin təlim-tərbiyəsinə həsr etdiyi əsərlər təşkil edir. “Qafqaz müsəlmanlarına xitab”, “Təlim-tərbiyə haqqında”, “Əkinçi” qəzetinə yardım üçün”, “Həsən bəy Məlikov Zərdabiyə”, “Puşkinə heykəl qoyulması münasibətilə” və s. şeirlərində o, bir maarifçi kimi feodal-patriarxal qayda-qanunların əleyhinə çıxmış, qabaqcıl ideyaların carçısı olmuşdur. Seyid Əzimin nəcib ideyalar tərbiyə edən əsərlərini məktəb şagirdləri bir əsrdən artıqdır sevə-sevə oxuyub əzbərləyirlər. Şairin öz oğlu Mir Cəfərə müraciətlə yazdığı şeirlərdə təbliğ olunan fikirlər əslində bütün uşaqlar və gənclər üçün olduqca faydalıdır.

Şair “Alimlərə hörmət haqqında moizə” şeirində oğlu Mir Cəfərə müraciətlə yazır:

Üləma haqqını riayət qıl,
Əhli-elmə həmişə hörmət qıl.
Demə bu kafər, ol müsəlmandır,
Hər kimin elmi var, o insandır.
...Elm bir nur, cəhl zülmətdir,
Cəhl düzəkdir, elm cənnətdir.

IV iştirakçı: Xalqın maariflənməsində mətbuatın əhəmiyyətini yüksək qiymətləndirən Seyid Əzim 1875-ci il iyulun 22-də Bakı şəhərində “Əkinçi” qəzetinin nəşrə başlamasını hədsiz sevinc hissi ilə qarşılayır. O, qəzetin naşiri və redaktoru Həsən bəy Zərdabiyə xüsusi mənzum təbrik məktubu göndərir. Bu vaxtdan hər iki maarifpərvər bir-biri ilə tez-tez yazışib sıx əlaqə

saxlayırlar. Həsən bəylə dostluq ünsiyyəti Seyid Əzimin dünyagörüşünə və yaradıcılığına müsbət təsir göstərir. Bir çox maarifçi şeirlərini “Əkinçi”, sonralar isə “Ziya” və “Kəşkül” qəzetlərində dərc etdirmiş şair mətbuatı xalq arasında elm, bilik, mərifət, gözəllik yayan, qaranlıq mühitə işıq saçan, cahilləri qəflət yuxusundan oyatmağa səy göstərən faydalı bir vasitə sayırdı. Buna görə də Fəridun bəy Köçərlinin yazdığı kimi, “...Həsən bəy Məlikov cənabları Bakıda nəşr qıldığı “Əkinçi” ruznaməsində Hacı Seyid Əzim sırf avamlıqda yaşayan və xabi-qəflətdə qeydsiz və rahat yatan millətimizi bu sayaq həyata, elmü mərifət təhsilinə dəvət eləyirdi” .

Həsən bəy Zərdabının maarifçilik təşəbbüslərini alqışlayan Seyid Əzim onu bilikli bir alim və xeyirxah insan kimi dəyərləndirirdi. Ona göndərdiyi mənzum məktublarda şair mətbuatın faydası haqqında danışır, insanların müasir mədəniyyətə yiyələnməsində qəzetin rolunu yüksək qiymətləndirirdi. O, qəzətdə yazılanları “tamam pul tələsi” hesab edən cahil adamları tənqid atəşinə tutur, öz müasirlərini “Əkinçi” nin nəşrinə kömək etməyə çağırırdı.

Şair “Qəzet nədir” adlı şeirində isə oxucuları “Əkinçi” nin məramı, demokratik ruhu ilə daha yaxından tanış edir:

Qəzetin çoxdu xəlqə mənfəəti,
Nə bilir kim ki, yoxdu mərifəti.
...Nə qəzet, mayeyi-səadətdir,
Nə qəzet, eyni-elmi-hikmətdir.

“Əkinçi” də dərc etdirdiyi “Qafqaz müsəlmanlarına xitab” şeirində şair xalqın elmsizliyindən, müasir mədəniyyətdən geri qalmasından bəhs edir. Müsəlmanların maariflənməyə meyl göstərməməsindən acı-acı şikayətlənən, bunun səbəbini dayaz düşüncəli ruhanilərin asanlıqla yaydığı mövhumatda görə Seyid Əzim yazır:

Hər vilayətdə var beş-on kəsəbə,

Əlli min seyyidü axund, tələbə.
Əlli dərviş, əlli mərsiyəxan,
Hamının sözləri tamam yalan...
Hamının fikri xəlqi soymaqdır,
Quru yerdə bu xəlqi qoymaqdır.

Daha sonra şair dərin bir qibtə hissi ilə başqa xalqların tərəqqi etmələrini, yelkən gəmisinin buxar gəmisinə çevrildiyini, indi isə göyə uçmağa, təyyarə icad etməyə tədbir görüldüyünü, avam müsəlmanların isə hələ də köhnə ata-baba yolundan ayrılmadığını təəssüflə dilə gətirir. Bununla yanaşı, Seyid Əzim həmin şeirdə Şamaxıda o zamanlar rus dilində yeni rəsmi dövlət məktəbinin açılmasından, özünün bu məktəbdə müəllim kimi çalışmasından və elmin məziyyətlərindən də bəhs edir. O, elmlə şəxsi var-dövlət sahibi, elmsiz şəxsi isə heyvan kimi dəyərləndirir:

Bu nədəndir? Savadımız yoxdur,
Elmdə ictihadımız yoxdur...
... Bixəbər olmuşuq şəriətdən,
Başımız çıxmır elmi-hikmətdən...
...Zinəti-şəxs elmi-ədyandır,
Elmsiz şəxs misli-heyvandır .

Şeirin sonunda şair Qafqaz şeyxülislamını və müftisini xalq maarifinə əhəmiyyət verməyə, yeni məktəblər açmağa çağırır. Oğlu Mir Cəfərə yazdığı bir məktubunda şair bu fikrini daha kəskin şəkildə ifadə edərək yazır:

“Təvəqqe eləyirəm ki, yaxşı dolanasan, ananı incitməyəsən,
yoldaşlaruvu incitməyəsən, oxumağa səy eləyəsən:

Ey oğul, bu dəlili-bişəkdir,

“Adəmi-bisəvad eşşəkdir”.

“Əkinçi” də çap etdirdiyi “Ey Həsən bəy, əmiri-alışan” misrası ilə başlayan məktubunda şair maarif və tərbiyə

məsələsinə toxunur, köhnə məktəblərin quruluşunu, orada təlim olunan kitabları tənqid edir, yeni məktəb açmağın çətinliyindən, bunun üçün maddi vəsaitin olmadığından şikayətlənir. Dövlətlilərin maarif işinə yardım göstərəcəyindən ümidini üzən şair nicat yolunu Rusiyada ali təhsil alan Nəcəf bəy Vəzirov və Əsgər ağa Gorani kimi ziyalı gənclərdə görürdü. Həsən bəyə yazdığı başqa bir şeirdə Seyid Əzim tərbiyə haqqında köhnə dini nəzəriyyələrin əleyhinə çıxır, insandakı fitri qabiliyyətlərin inkişafında tərbiyənin böyük rol oynadığını təsdiq edir. Şairin fikrincə, “naqabil” bir ağacı suyun, iqlimin təsiri sayəsində yetişdirmək mümkün olduğu kimi, insanı da tərbiyə yolu ilə kamilləşdirmək mümkündür:

Filhəqiqət dirəxti-nakamil,
Tərbiyət feyzinə olur şamil.
Növi-insan deyil ağacdan kəm,
Qabili-tərbiyətdi hər adəm.

Şairin fikrincə, insan elm və tərbiyə sayəsində öz əxlaqını və ədəbini inkişaf etdirib yetkin səviyyəyə çata bilər. İnsanın səadətini mayasında tərbiyə dayanır. Tərbiyəsiz elmin işə faydası yoxdur:

Elmsiz kimsənə hünərsizdir,
Elmi-bitərbiyət səmərəsizdir.
Tərbiyət mayeyi-səadətdir,
Tərbiyət şəxsə malü dövlətdir.

O, maarifçilik ideyalarını, başqa əsərlərində də davam etdirmiş, elmin və təhsilin səmərəsini ardıcıl təbliğ etmiş, xalq maarifi, məktəb və tərbiyə məsələlərinin vacibliyini vurğulamışdır. Seyid Əzim işsiz-gücsüz, boş-bekar gəzib-dolaşan, tüfeyli həyat tərzini keçirən adamları tənqid edir, onları ocaqda yanmaqdan başqa heç nəyə lazım olmayan quru odunla müqayisə edir. Şair cavanlara bir sənətə yiyələnməyi, bir peşə

sahibi olmağı məsləhət görür. Çünki ulu babalarımız da demişlər ki, sənəti olmayan adam deyildir:

Ey oğul, bil ki, adəmi bıkar
Xüşk olan bir odundu layıqı nar.
Bunu bizdən deyibdilər əqdəm,
Sənəti olmayan deyil adəm.

Sənətə yiyələnməyin sirrini isə şair bu misralarla ifadə edir:

Puç olub getsə dövlətin zayə,
Genə sənətdir əldə sərmayə.
Elmdir əhli-sənətin hünəri,
Elmsiz sənətin nədir səməri?..

V iştirakçı: Şairin fikrincə, var-dövlət bir gün əldən çıxıb bilər, lakin sənət heç vaxt itməz. İnsan əlindəki sərmayənin, yəni sənətin köməyi ilə yenə də var-dövlət sahibi olar. Seyid Əzim əsl sənətə yiyələnmək üçün elmi əsas götürür. O deyir ki, yaxşı sənətkar olmaq üçün elmi olmaq lazımdır, çünki elmsiz sənət dəyərsiz bir şeydir. Şair “Cəfər, ey qönçeyi-gülüstanım” misrası ilə başlayan şeirində öz övladına əhli-ürfan kimi yetişməyi, bunun üçün “hər lisanə rağib” olmağı, bütün elmləri öyrənməyi məsləhət görür:

Demirəm rus, ya müsəlman ol,
Hər nə olsan get əhli-ürfan ol...
...Cəhd qıl neməti-təmamə yetiş,
Elm təhsil qıl, məqamə yetiş.

Seyid Əzim Şirvaninin bədii irsində sayı 125-ə çatan mənzum hekayələr də xüsusi yer tutur. O, bu əsərləri Nizaminin “Sirlər xəzinəsi”, “İsgəndərnamə” (“İqbalnamə”), Sədinin “Gülüstan”, “Bustan”, eləcə də xalq nağılları, rəvayət və əfsanələr əsasında yaratmışdır. Şair mənzum hekayələrində özünün humanist ideyalarını ifadə etmişdir.

Şair “Misir şahzadələri” adlı mənzum hekayəsində iki qardaşın həyat yolundan danışır. Qardaşlardan biri var-dövlət, o biri isə bilik toplayır:

Birisi elmə oldu bəs talib,
Birisi dövlətə olub rağib.
Biri asudə idi rahat ilə,
Birisi var idi məşəqqət ilə.

Bir gün var-dövlət sahibi olan qardaş elmə yiyələnən qardaşına deyir: “Bu nə məşəqqətdi sən çəkirsən? Gedib təhsil alırsan, elmə yiyələnirsən. Axı elm öyrənməkdə sənənin məqsədin nədir? Axı kasıbçılıq içində qovrulursan”. Bilik xəzinəsinə sahib olan qardaş isə ona cavab verir ki, xəzinəyə var-dövlət toplayan hökmdarlar xalqa dərd-qəm verən müstəbidlər, bilik toplayanlarsa elm yayan peyğəmbərlərdir:

Mən ki bir payimal olan murəm,
Şükrələr kim, nə nişi-zənburəm.

Seyid Əzim bu günə qədər öz tərbiyəvi əhəmiyyətini itirməyən öyüd-nəsihətlərini mənzum hekayələrinin başlanğıcında və axırında verir, onları həmin əsərlərin məzmunu ilə əlaqələndirirdi.

Maarifçi-pedaqoq öz oğlu Mir Cəfərə üz tutaraq onun timsalında zəmanə cavanlarına bu cür dəyərli nəsihətlər verirdi: Aciz, qorxaq, axmaq və sadələvh olma, ağıllı və tədbirli ol. Avam və nadan qalma, özünə sənət və elm qazan. Ehtiyac içində olanlara və darda qalanlara kömək əlini uzat. Fırıldaqçı və şər adamlardan uzaqlaş, yaxşı və nəcib adamlarla yoldaşlıq et, Dostluqda və yoldaşlıqda möhkəm ol. Heç kəsin pisliliyini istəmə, xeyirxah ol. Hər bir işi gördükdə əvvəlcə yaxşı düşün, sonra o işə başla. Qaşqabaqlı olma, şirindilli və gülərüzlü olmağı özünə adət elə. Məclisdə ədəblə otur və ədəblə danış.

Sözü öz məqamında düşünərək söylə.

XIX əsr ədəbiyyatında Abbasqulu ağa Bakıxanov və Qasım bəy Zakirlə başlanan təmsil janrını Seyid Əzim davam etdirmiş və müasir tərbiyə ilə əlaqədar olaraq bir sıra təmsillər yazmışdır. Şair təmsillərdən bir hissəsini rus şairi Krılovdan, bir hissəsini isə məşhur “Kəlilə və Dimnə” dən tərcümə və iqtibas etmişdir.

Şairin orijinal təmsillərinin əsas məzmununu avamlıqla mübarizə, elm və sənətdə kamillik, birlik, xeyirxahlıq və s. kimi nəcib sifətlər təşkil edir. O, təsvir etdiyi əhvalatları müasir tərbiyə problemləri ilə əlaqələndirərək, uşaqlarda gözəl əxlaqi keyfiyyətlər yaratmaq məqsədi güdür.

“Eşşək və arılar” təmsilində elmin qədrini bilməyən cahil və qanmaz adamları tənqid edən müəllif bu qənaətə gəlir:

Seyyida, elmi açma nadanə
Kim, düşərsən cahanda nöqsanə.
Çəkmə kalayı-şeyri bazarə,
Gövhəri ərz elə xəridarə .

Şair “Qaz və durna” təmsilində bir neçə sənət və elm ardınca gedən, hamısından avara qalan alim və peşə sahiblərini kəskin tənqid edərək, elmin, sənətin yalnız müəyyən bir sahəsində kamil olmaq fikrini irəli sürür:

Kişi bir sənəti bilər xalis,
Çoxuna meyl edən qalar naqis.

Seyid Əzim maarifçi şeirlərinin, əxlaqi-didaktik əsərlərinin çoxunu satira ruhunda yazırdı. Şair satiralarında xalqın pulu hesabına Şərq ölkələrində təhsil alan, vaxtını eys-ışrətdə keçirən, vətənə qayıtdıqdan sonra bir-iki dini mərsiyə oxumaqla vəzifəsini bitmiş hesab edən müctəhid, abid, münəccim, qazi, molla və digər ruhanilərin riyakar simasını açıb göstərir.

Seyid Əzim Şirvani əsl pedaqoq kimi öz satirik əsərlərində də gəncləri haqqı nahaqqın ayağına verməməyə, ədalətli, doğruçul, hörmətçil, ağıllı olmağa çağırırdı. Yalançılığın insanı

hörmətdən saldıgını, düzgünlüyün isə həmişə onu hörmətə mindirdiyini söyləyən şair gəncliyi mərdlik və vətənpərvərliyə ruhlandırır. O, ata-ananın və müəllimin hörmətini gözləməyi bacarmağı da insanlıq üçün ən böyük məziyyətlərdən sayır.

Klassik rus ədəbiyyatının mütərəqqi rolunu və əhəmiyyətini düşünən Seyid Əzim Azərbaycan təzkirəçiləri arasında ilk dəfə olaraq rus ədəbiyyatına da müəyyən yer ayırmışdır. O, xüsusilə Puşkinin zəngin irsindən rəğbətlə bəhs etmiş, onu kamala çatmış ən yüksək bir şair, faydalı əsərlər müəllifi və yeni rus ədəbi dilinin mahir bilicisi, ustası kimi tərifləmişdir. Şair şeirlərinin birində oğluna xitabən öz dövrünün gənclərinə rus dilini öyrənməyi məsləhət görür:

Ey oğul, hər lisanə ol rağib,
Xassə ol rusi elminə talib.
Onlara ehtiyacımız çoxdur,
Bilməsək dil, əlacımız yoxdur.

Seyid Əzimin rus dilini öyrənməyi təbliğ etməsi o dövr üçün mütərəqqi bir hadisə idi. O zaman Azərbaycanda hakim dairələr, ruhanilər rus dilinin, Rusiyadan ucqarlara keçən hər cür qabaqcıl ideyaların əleyhinə çıxırdılar. Elə buna görə də avam xalqa rusca oxumağı şəriətcə qadağan edir, rus dilində kitab, qəzet, jurnal oxuyanları “kafir” adlandırırdılar.

Mütərəqqi ideyaların carçısı olan Seyid Əzim bu mühafizəkarların əleyhinə olaraq rus dilinin tədrisini, rus və Avropa mədəniyyətinin qabaqcıl nailiyyətlərindən istifadə etməyi günün ən vacib və zəruri məsələlərindən sayır və bu sahədə müasiri Həsən bəy Zərdabi ilə birləşirdi. Yaradıcı insanın dünyadan cismani olaraq köçdüyünü, onun yaratdığı əsərlərin isə həmişəlik qaldığını ustalılıqla ifadə edən Seyid Əzim ömrü boyu rolunu çox yüksək qiymətləndirmişdir. O, soydaşlarımızın maariflənməsinin qayğısına qalmış, doğma xalqın başqa millətlərdən mədəni səviyyə baxımından geridə qalması ilə heç

cür razılaşa bilməmişdir. Şair istər öyüd və nəsihətlərində, istər mənzum məktub və hekayələrində, istərsə də satiralarında kitabı və mütaləni, elmi və məktəbi təbliğ etmiş, xalqın nicat yolunu bu istiqamətdə görmüşdür.

Seyid Əzimin XIX əsrdə məktəb, elm, maarif, mədəniyyət, təhsillə bağlı söylədiyi fikirlərin çoxu bu gün də öz aktuallığını saxlamaqdadır. Şairin maarifçilik ovqatında yazdığı əxlaqi-didaktik şeirləri gənc nəslin vətənpərvərlik və qəhrəmanlıq ruhunda tərbiyə olunmasına həmişə faydalı təsir göstərmişdir. Buna görə də klassik sənətkarımızın zəngin ədəbi-bədii irsi müstəqil Azərbaycan Respublikasında çağdaş dövrün tələbləri baxımından daha dərindən araşdırılmağa və öyrənilməyə layıqdır.

Məşhur alim Firidun Köçərli haqlı olaraq yazırdı: “Seyidin ümdə mətləbi və baş arzusu insaniyyət dərəcəsinə və bəşəriyyət mərtəbəsinə vasil olmaqdır. Bu xüsusda onun nəzəri və mərifəti o qədər vəsi və genişdir ki, ona tək azərbaycan şairi demək dürüst deyil, bəlkə ol dürri-yeganə ümumi-insaniyyət şairidir”.

Ölməz şairin özü demişkən:
Sizlərə sərbəsər səlamım var!
Olmasa da özüm, kəlamım var!
Oxuyun şeirimi, qılın yadım,
Şad olsun bu qəlbi nişadım...

Tədbirin sonunda şairin qəzəllərindən misralar söylənilir.

Gecə gördüm səni, ey afəti-dövrən, yuxuda –
Ki, edərdin mənə yüz lütfi-firavan yuxuda.

Görmüşəm ləluvi, lazımdı tökülsün qanım,
Etibar olmaz əgərçi görələr qan yuxuda.

Zahirən abi-bəqayə yetəcək xəstə könül
Kim, bilibdir dəhənin sirrini pinhan yuxuda.

Nola ləlin görübən zövq ilə xəndan olsam,
Rəsmidir: - şad olu hər kim ola giryan yuxuda.

Var ümidim ola cəmiyyəti-vəslin məqdur
Ki, qara zülfüvi göz gördü pərişan yuxuda.

Gecə gördükdə sefeyi-rüxüri, ey Kəbeyi-hüsn.
Kaş olaydım, dolanıb başuva, qurban yuxuda.

Seyyidi-zar görüb vəslüvi bidar olmuş,
Bir gədadır ki, görüb özünü sultan yuxuda...

Və ya:

Yatması gözəldir
Dedi bir əhli-elmə bir zalim
Key olən şer sirrinə alim

Mənim üçün buyur ibadətdən
Hansı efeeldi cümle təətdən?

Dedi: Ey padişahi zülm şitab,
Sene efzəldir, her bir işdən, xab.

Ta yatan vaxtda, ey fələkkirdar,
Gönnəyə xalq bir nəfəs azar.

Padşahlarda edl əhsəndir,
Fitnənin yatmağı mühəssəndir.

Seyid Əzim Şirvaninin yubileyi ilə əlaqədar olaraq kitabxanada azyaşlı oxucular üçün silsilə tədbirlər keçirilə bilər. Bu tədbirlərdən biri də “*Seyid Əzimvə uşaq dünyası*” adlı

səhnəcikdir. Kitabxanaçının köməkliyi ilə şairin müxtəlif təmsilləri seçilir və azyaşlı oxucular tərəfindən öyrənilir. Təyin olmuş vaxtda səhnə xüsusi dekorosiyalar ilə hazırlanır. İştirakçılar rollarına uyğun geyimdə səhnəyə yaxınlaşaraq öz rollarını ifa edirlər. Onlar ilk olaraq “Ayı və siçan” təmsilini səhnələşdirir.

I iştirakçı:

Bir ayı yatmış idi rahatla,
Uzanıb xeyli istirahətlə.
Bir siçan ayı üstən etdi güzar,
Oldu ol ayı xabdən bidar.
Əl atıb muşi eylədi nəxcir,
Durdu yalvarmağa ona o fəqir.

II iştirakçı:

Dedi ki, sən məni gəl eylə rəha,
Yer düşər eylərəm əvəz peyda

I iştirakçı:

Ayı güldü, onu rəha qıldı,
Siçanın mətləbin rəva qıldı.
Bir zaman ovçu qurmuş idi dam,
Düşdü dam içrə ol qəvi-əndam.
Nə qədər zur qıldı ol məğrur.
Damı qırmaqlıq olmadı məqdur.
Bağırıb naləvü fəğan etdi,
Göz yaşın seyl tək rəvan etdi.
Ayının naləsin eşitdi siçan,
Bildirdi kim, dami-dərdədir piçan.
Gəldi kəsdi dişiyə ol damı,
Ayıya eylədi sərəncamı.

III iştirakçı:

Dedi ayı ki, qalmadım qəmdə,
Yaxşılıq itməz imiş aləmdə...

Aslan və iki öküz

Müəllif: Seyid Əzim Şirvani

Bir çəragah içində iki öküz,
Otlayırlardı şad gecə-gündüz.
Nagah onlara bir qəvi aslan,
Eylədi həmlə səxt seyhə-künan.
Çün öküzlər görüb o əhvali,
Oldular fikri-xəsmdən hali.
Verdilər dal-dala o heyvanlar,
Qıldı buynuzlarıyla cövlanlar.
İttifaq eyləyi diliranə,
Durdu onlar müqabil aslanə.
Gördü aslan çü surəti-karı,
Bildirdi ki, həmləsi deyil karı.
Görüb aslan ki, yox işində zəfər,
Oldu rubəh misali hiylətger.
Hiylə fikriylə ol qəvi-sövlət,
Öküzün eylədi birin dəvət.
Dedi: - Ey gavi-xoşələf, hərgah
Olasan ol rəfiqdən ikrah.
Sənə minbəd etmərəm azar,
Olasan hər çəməndə bərxürdar.
Sənə verrəm hamı ələfzarı,
Görməsən bir dirəndə azarı.
Olasan daima pənahımda,
Dərgəhi-ərşi-iştibahımda.
O qədər vəsf edib özün satdı,
Axır ol binəvanı aldatdı.
Onları bir-birindən etdi cüda,
Oldu aslanə müddəa peyda.
Onların parə qıldı əzasın,
Ey gözüm nuru, anla mənasın.
Əgər olsaydı ittifaqləri,
Gavlər görməz idi bu xəteri.

Xah rus əhli olsa, xah firəng
Vətən əhlilə olgilən yekrəng.
İttihad eylə, ittifaq eylə,
Üzünü hər məkandan ağa eylə.

Azərbaycan ədəbiyyatının böyük arifi Seyid Əzim Şirvaninin yubileyi ilə əlaqədar olaraq, kitabxanada keçirilən bir sıra maraqlı tədbirlərdən biri də “*Seyid Əzim məktəbi*” adlı **sorğu-sualdır**.

Bunun üçün kitabxanaçı əvvəlcədən bir sıra məktəblərdə olur və şagirdlərə sözügedən şair haqqında və onun müxtəlif adda kitablarından, həmçinin sorğu-sualın qaydalarından bəhs edir. Şagirdlər bir neçə gün əvvəl şairin müxtəlif şeirlərini, həyat və yaradıcılığı haqqında öyrənib təyin edilmiş vaxtda kitabxanaya gəlirlər. Tədbir məktəblilər arasında keçirilir. İlk olaraq kitabxanaçı səhnyə yaxınlaşaraq qonaqlara şair haqqında məlumat verir.

Kitabxanaçı: 1874-cü ildən Şamaxıda yeni tipli məktəbdə müəllimlik fəaliyyətinə başlayan Seyid Əzim Şirvaninin tərtib etdiyi və içərisindəki mətnlərin bir hissəsinin müəllifi, bir hissəsinin də tərcüməçisi olduğu “Rəbiül-ətfal” – “Uşaqların baharı” kitabı, əslində, yeni zəmanənin, milli oyanış havasının çağırışı ilə dünyaya gəlmişdi. “Üsuli-cədid” - yeni üsullu məktəbin açılmasında iştirak edən, rus məktəbində müəllim işləyən “köhnə üsullu” ziyalı Seyid Əzim uşaqlara yeni məzmunlu, fərqli keyfiyyətlərə malik dərslər kitabı ilə təlim verməyin zərurliyini dərk etmişdi. Şair onu da aydın görürdü ki, uşaqlar üçün ana dilində asan anlaşılacaq oxu kitabları yaradılmalıdır. “Rəbiül-ətfal” ın başlanğıcında şair öz dövrünün fəhm və fərasət sahibi olan uzaqgörən insanlarına ənənəvi üslubda müraciət edərək bildirirdi ki, yüksək səviyyəli müəlliflərin bəzi kitablarda qəliz sözlərlə ifadə etdikləri ali mətləbləri bütün bəşəriyyət dərk etməlidir, lakin məktəb

uşaqlarının zehni bu mətləbləri dərk etməkdə aciz və gücsüzdür. “Bizim diyarın insanları qazandıqları bilikləri uşaqılıqda əldə edirlər” qənaətində olan Seyid Əzim “müxtəsər mərifətnamə” - yığcam maariflənmə kitabı kimi müəyyənləşdirdiyi “Rəbiül-ətfal” ı məktəb tələbələrini faydalanmaları və feyziyab olmaları üçün yazdığını qeyd edirdi. “Öz türki lisanımızda” aydın olan söz və asan başa düşülən ibarələrlə yazıldığı iddia edilən kitabın “Dibaçə” dən əldə olunan qənaətə əsasən, müəllif kitabı tərtib edərkən qarşıya bu məqsədləri qoymuşdu:

- Ali bəşəri mətləblərin sadə və uşaqlar üçün anlaşılıqlı dillə ifadə edilməsi;
- Yeni nəslin yüksək ideyalarla tərbiyə olunması;
- Mətnlərdən uşaqların feyziyab olması, başqa sözlə, həzz alması.

Əslində, S.Ə.Şirvaninin müəyyənləşdirdiyi bu istiqamətlər bütün dövrlərdə yaranan ədəbiyyat dərslilikləri üçün məqbul hesab edilə bilər. Lakin şairin irəli sürmüş olduğu fikirlərin təsdiqini yazdığı mətnlərdə, gənclərə verdiyi öyüd və nəsihətlərdə axtaranda təzadlı mənzərələrlə qarşı-qarşıya gəlirik. Birinci və ən ciddi təzad XIX əsr ictimai gerçəkliklərinin mahiyyəti, tarixi məzmunu ilə S.Ə.Şirvaninin mövqeyi arasındakı tarazsızlıqdır. “Dövləti-Rusə yox xəyanətimiz”, - deyən şair bir çox yazılarında özünün və ümumiyyətlə, mənsub olduğu toplumun Rusiya imperiyasına sədaqətini “sübut etməyə” çalışdı və fərqiində deyildi ki, bu mövqe XIX əsrin sonlarına doğru iflasa yaxınlaşır. Əslində, ortaya qoyulmuş mövqe mahiyyətə qeyri-səmimi idi. XIX əsrdə Qafqazda nəşr olunan rusdilli mətbuatda ilk nəzərə çarpan Rusiya imperiyasının Qafqaz müsəlmanlarına, xüsusən də azərbaycanlılara qarşı milli və dini ayrı-seçkilik münasibətidir. Bu ögey-doğmalığ isə qarşılıqlı idi: ziyalılarımız üzde Rusiya imperiyasına rəğbət ifadə etsələr də, xalq üçün rus, ən azından,

yad dinin daşıyıcısı idi. Münasibət səmimi olmadığına görə S.Ə.Şirvaninin Rusiya imperatoruna və rus üsul-idarəsinə, rus şairi Puşkinə həsr etdiyi mədhiyyələr poetik baxımdan öz ifadəsini tapa bilmir, əksinə, divan şeirinin paltarının yeni ideyaların, rus adlarının əyninə geydirilməsi karnaval effekti yaradır, sözün canlandığı mənzərə həqiqəti təhrif edir. Bu yazılarda məzmun ilə forma bütöv olmadığına görə onlara göstərilən ictimai reaksiya da gözlənilənin əksinə olur, şairi mühitin gözündə, öz ifadəsi ilə desək, “səfahət kanına”- “səfehlik mənbəyinə” çevirirdi. Bizə elə gəlir ki, S.Ə.Şirvani ilə mühiti arasındakı ziddiyyətlərin bir tərəfini burada axtarmaq əsassız olmaz.

Kitabxanaçı dəyərli məlumatdan sonra suallar olan vərəqləri iştirakçılara paylayır. Suallar aşağıdakılardan ibarətdir:

1.Sual: Seyid Əzim Şirvani hansı sənətkarın adı ilə bağlı ədəbi məktəbin ənənələrini davam etdirmişdir?

- a) N.Gəncəvinin
- b) M.P.Vaqifin
- c) M.F.Azundovun
- d) M.Füzulinin
- e) Ö.Xəyyamın

2. Aşağıdakılardan hansı Seyid Əzim Şirvaninin əxlaqi-didaktik əsərlərinin mövzusu deyil.

- a) məktəb
- b) təlim
- c) tərbiyə
- d) mədəniyyət
- e) məhəbbət

3. Seyid Əzim Şirvaninin ifadə etdiyi aşağıdakı janrlardan birində daha çox şairin əxlaqi-didaktik görüşləri verir.

- a) qəzəl
- b) qəsidə

- c) qitə
- d) müxəmməs
- e) mənzum hekayə

4. Aşağıda Seyid Əzim Şirvaninin satiralarının tənqid hədəfləri verilmişdir. Biri yanlışdır.

- a) xan, bəy,
- b) müəllimlər
- c) məhkəmə üzvləri, vəkillər
- d) polis
- e) rəis, qazı

5. Şairin təmsillərinin adlarından bir neçəsini sadalaya bilərsiniz?

6. Seyid Əzim Şirvaninin doğulduğu bölgəmizin adını deyə bilərsinizmi?

- a) Şəki
- b) Bakı
- c) Naxçıvan
- d) Şamaxı
- e) Əlibayramlı

7. Seyid Əzim Şirvani aşağıdakılardan birindən istifadə etməmişdir?

- a) mənzum hekayə
- b) təmsil
- c) öyüd
- d) nəsihət
- e) poema

8. Seyid Əzim Şirvani öz əsərlərini müxtəlif qəzetlərdə çap etdirirdi. Onlardan bir neçəsinin adını sadalaya bilərsinizmi?

9. Seyid Əzim Şirvani məktəbdə müəllimlik etdiyi müddətdə hansı Azərbaycan klassiklərin əsərlərini öyrədirdi?

10. “Necə həmtay tutum hər büti-zibayə səni” sözlərinin də keçdiyi bu qəzəldə şair nəyi tərənnüm edirdi?

- a) təhsili
- b) gözəlliyi
- c) məmur özbaşınalığını
- d) nadanlığı
- e) biliyi

11. Seyid Əzim Şirvaninin dili. O öz əsərlərini hansı dillərdə yazmışdır

- a) Azərbaycan, fars
- b. Azərbaycan, rus
- c) Ərəb, fars
- d) Rus, fars
- e) Azərbaycan, gürcü

Cavablar: 1. d) M.Füzulini. 2. e) məhəbbət. 3. e) mənzum hekayə. 4. b) müəllimlər. 5. Ayı və siçan, Aslan və iki, Aslan və qarışqa əhvalatı, Dəvə ilə eşşəyin yol getməsi, Dəvə və balası, Eşşək və arılar, Qaz və durna, Siçan və balası, Siçan və pişik, Süleyman və qarğa, Xoruz və çaqqal hekayəsi, İtlə pişiyin söhbəti və s. 6.d) Şamaxı. 7. e) poema. 8. “Əkinçi”, “Ziya”. “Ziyayi-Qafqaziyə”. 9. Nizami, Sədi, Hafiz, Füzuli kimi böyük

şairlərin. 10. b. Gözəlliyi. Şeirdə aşiq süvdiyini hər cür bəşər övladından da, əfsanəvi bütlərdən də üstün tutur. Onun gözəlliyinə görə Aydan üstün tutur. 11. a) Azərbaycan, fars. Tədbirin sonunda iştirakçılar şairin şeirlərindən söyləməyə başlayırlar.

Xoruz və çaqqal hekayəsi

Müəllif: Seyid Əzim Şirvani

Sübh vaxtında bir qoca çaqqal
Aclıq etmişdi çox onu bihal.
Gördü kim bir xoruzi-rənginmu
Eyləyir bir ağacda “quqqulu-qu”.
Sordu çaqqal: - Ey xoruz, nə var?
Dedi: - Vəqti-nəməzdır əzkar.
Bu minar üstə mən azan verirəm,
Xəlqə sübh olduğun nişan verirəm.
Dedi kim, ey xoruzi-xoşavaz,
Düş əşəgə, qılaq xudayə namaz.
Dedi: - Bəs qoy imamımız gəlsin,
Vacibül-əhtiramımız gəlsin.
Dedi: - Kimdir imamın, ey zirək?
Dedi: - Kənd içrə zorba, qıllı köpək.
Dedi bəs mən gedim bulağə tərəf,
Dəstəməzəm mənim olubdu tələf.
Köpək adın eşitcəyin çaqqal
Xövdən durmadı, qaçıb filhal.

Azərbaycan ədəbiyyatının böyük arifi Seyid Əzim Şirvaninin yubileyi ilə əlaqədar olaraq, kitabxanada keçirilən bir sıra maraqlı tədbirlərdən biri də “*Həqiqətə ayinə tutan şair*” adlı **ədəbi-bədii gecədir**. Bu məqsədlə gecəyə şairlər, yazıçılar, qələm sahibləri, tədqiqatlar, dilçi, eləcə də ədəbiyyat müəllimləri, şirvanisevərlər dəvət edilir. Bununla yanaşı

kitabxanaçı bir neçə ali məktəblərlə, xüsusən də filologiya fakültəsinin tələbələri ilə əməkdaşlıq edir.

Tədbir kitabxananın oxu zalında keçirilir. Zal şairin müxtəlif illərində fırçayla işlənmiş rəsmləri, şeir və kəlam və nəsihətli sözləri ilə bəzədilir. İlk olaraq şair haqqında hazırlanmış slayd nümayiş etdirilir. Slayd nümayişindən sonra aparıcılar səhnəyə yaxınlaşaraq iştirakçıları salamlayaraq tədbirə keçid alırlar.

I aparıcı: Seyid Əzim Şirvani Azərbaycan ədəbiyyatında Füzuli ənənələrinin ən güclü davamçısıdır. Satirik şeiri də məzmun və forma baxımından inkişaf etdirmişdir. O, pedaqoji fikir tariximizdə də müəyyən yer tutur. Məşhur satirik kimi tanınan ədib “xalqın qanını şişə tutan” çar çinovniklərinə, mülkədar və bəylərə, təriqət başçılarına etirz etmiş, onları kəskin satira atəşinə tutmuşdur. Onun tənqid hədəfləri əhalini “əhalini qurd kimi soyanlardan” ibarətdir; xan, bəy, rəis, qazı, məhkəmə üzvləri, vəkil, polis və s.

II aparıcı: Seyid Əzim Şirvani satirik şeirlərində xalq danışığı dilinə çox yaxınlaşır. Klassik poeziya əsasında yazan Şirvaninin başlıca sənətkarlıq keyfiyyəti əsərindəki məzmun zənginliyindən doğur. Onun elə təkcə lirik şeirlərinin mövzuları bunlardır: aşıqın daxili, daxili-mənəvi dünyanın təsviri, məşuqənin zahiri gözəlliyinin tərənnümü, həyatın mahiyyəti və yaşamağın mənası, zahidin zövqsüzlüyü və s. Seyid Əzim Şirvani əsərlərində metafora, mübaligə, epitet, cinas, eyham, kinayə kimi bədii təsvir və ifadə vasitələrindən yerli yerində istifadə etmişdir.

Aparıcının bildirimindən sonra şagirdlər səhnəyə yaxınlaşaraq şairin “Siçan və balası” Adlı şeirini deməyə başlayırlar.

Bir ədəd bikəmal bəççeyi-muş –
Ki, hənuz olmamışdı sahibbuş,
Görməmişdi ziyayi-dünyanı,
Eysü zövqü səfayi-dünyanı,

Bir zaman bixəbər anasından,
Çıxdı dışarı öz yuvasından.
Seyr edərdi o kühu səhranı,
Hər tərəf eyləyib tamaşanı.
Ta ki oldu o xürdsalə əyan,
Bir xüsus ilə bir pişik o zaman.
Pişiyi gördü oxşayır özünə,
Xoş göründü pişik onun gözüne.
İstədi eyləsin ona ülfət,
Leyk qıldı xürusdən vəhşət.
Qaçıban girdi öz yuvasına,
Macəranı dedi anasına,
Key olan rahəti-rəvanım ana,
Ey təni-zarıma təvanım ana,
Çıxmış idim bu gün səyahətə mən,
Leyk oldum düçar möhnətə mən.
Rast gəldim mən iki heyvanə,
Üz verib qəm məni-pərişanə.
Biri qayətdə xoşnüma idi,
Sanki məhbubi-dilruba idi.
Bıqlarında həcaməti var idi,
Biz tək əslü nəcabəti var idi.
Eylədim ülfətinə çox rəğbət,
Leyk yarından eylədim vəhşət.
Ku-kələk açdı hərzəvü pürmu,
Hər zaman eyləyirdi quqqulu-qu.
Gah qanadlarını döyürdü yerə,
Xişm edəndə dönürdü şiri-nərə.
Vardı başında şöleyi-atəş,
Ürəyim ondan eyləyirdi gəşş.
Dedim: - Ey tarı, ver qanad mənə,
Ver bu bədbəxtdən nicat mənə.

Qaçıb ol xəsmdən məni-qafil
Şükr oldum yuvamıza daxil.
Olmasaydı əgər o pür pərtü bal,
Mənə hasil olurdu yarə vüsal.
Dedi: - Ey novrəsideyi-madər,
Rahətü nuri-dideyi-madər,
Vəhşətin biməqamü bicadır,
Ol xürusi ki, rəğbət-əfzadır –
Ki, onun yoxdu bir ziyanı bizə,
Bəlkə var rahəti-rəvanı bizə.
Sübh vəqtində tez durub bannar,
Annıyanlar işarəsin annar,
Sənə amma o xoş gələn heyvan
Düşməni-muşdir mühili-zaman...

I aparıcı: S.Ə.Şirvani şifahi xalq ədəbiyyatının nağıl, rəvayət, lətifə janrlarından istifadə yolu ilə, eləcə də Nizami Gəncəvinin “Sirlər xəzinəsi”, “İqbalnamə”, Sədinin “Gülüstən” və “Bustan” əsərlərindən, Cəlaləddin Ruminin “Məsnəvi” sindən (“Musa və çobanın hekayəti”) iqtibas yolu ilə yüzdən çox mənzum hekayə yazmışdır.

“Bağdad xəlifəsi və Bəhlul” hekayəsinin mövzusu şifahi xalq ədəbiyyatından, Bəhlul Danəndə haqqında lətifədən götürülmüşdür. Əsərdə Harunun dərya kənarına ova çıxarkən qarşılaşdığı bir hadisə təsvir edilir. Harun və yanındakılar dənizdən bir əl çıxdığını, beş barmağını göstərdiyini görəndə heyrətə düşürlər. Nə qədər top-tüfəng atırlarsa, barmaqlar yox olmur. Heç kəs bu sirdən baş açmır. Məcbur olub Bəhlul Danəndəni çağırırlar. Qarğı atına minib gələn Bəhlul məsələni biləndə iki barmağını açıb dəryaya tərəf tutur. Bu zaman dəryadakı əl yox olur. Hamı bu işə mat qalır. Harun Bəhluldan nə baş verdiyini, bu hadisənin mənasını soruşur.

Dedi Bəhlul, ey şəhi-dövrən!

Bu ki, beş barmaq olmuş idi əyan,
O işarə edirdi, ey sərvər,
Nə qədər ki, çətin ola işlər,
Beş könül cəm olsa asandır,
Cəmlikdən ədu pərişandır.
İki barmağımı mən etdim əyan,
Yəni ki, bu cahanda iki könül,
Cəm ola xeyli əmrdir müşkül.
Bildirdi mənəni batdı dəryaya,
Seyyida, afərin bu inşayə.

II aparıcı: Ədib əsərdə öz dövrü üçün çox əhəmiyyətli olan birlik ideyasını irəli sürür, gücün birlikdə olduğunu bildirir. Əsərin ideyası məşhur atalar sözü ilə səsləşir: “El bir olsa, dağ oynadar yerindən, Söz bir olsa, zərbi kərən sındırar.” Xalq müdrikliyini təmsil edən Bəhlulun nəinki beş könülün, iki könülün də bir olmasının müşkül olduğunu söyləməsi şairin yaşadığı dövrün həyat həqiqəti idi. Bu sözlərlə ədib oxucunu ayıldır, xalqın birliyinin rəmzi olan beş barmağı top-tüfənglə məhv etməyin mümkün olmadığını söyləyir.

“Səlimin hekayəsi” ndə kasıb kəndlinin təsadüfən əlinə keçən pul ilə imtahana çəkilməsindən bəhs edilir. Yoxsul kəndli qonşusundan tənbəki istəyir. Qonşu ona bir ovuc tənbəki verir. Kəndli evdə tənbəkinin içindən bir manat tapır. Pulun səhvən verildiyini bilən kəndli səhəri gün onu sahibinə qaytarmaq qərarına gəlir. Pulu qonşuya verən kəndli əvvəlcə tərəddüd etdiyindən, qəlbində xeyirlə şərin mübarizəsinin getdiyindən söz açır. Əlini köksünə qoyan yoxsul kəndli deyir:

Dedi: Bu evdə vardır iki nəfər,
Biris xeyir sahibi, birisi şər.
Sahibi-xeyr etdi hökmi-qəvm,
Ki pulu sahibinə qıl təslim.
Sahibi-şərr söylədi, ey yar,
Etmə təslim əhlinə zinhar.

...Aparıb ver şəraba nuş elə,
Məst olub, kef çəkib, xuruş eylə.
Sübhədək qıldılar bu növ kəlam,
Qoymadılar məni tutam aram.

Səxavətli qonşu yoxsul kəndlinin düzlüyünü görüb pulu ona bağışlayır.

I aparıcı: Allahın adına ithaf və peyğəmbərin tərifinə ilə başlayan kitabın "Nazimin ifadəsi" bölümündə müəllif özü, mühiti və kitabın yaranma səbəbləri barədə məlumat verir, Şirvanın, Şamaxının tarixinin qürur doğuran səhifələrinə nəzər salır, Şirvanşahları, Xaqanini, Bahar Şirvanini xatırlayır, Rusiyanın işğalından sonra Şirvanın rəvnəqləndiyini, ikinci Kəşmirə çevrildiyini qeyd edir. Şamaxını zəlzələnin dağıtdığı, əhalinin böyük hissəsinin Bakıya köçdüüyü və Rusiya hökumətinin zəlzələnin təsirlərinin aradan qaldırılması üçün gördüyü tədbirlər dilə gətirilir. Çox maraqlıdır ki, kitabın mətnində Rusiya ilə bağlı qeydlər təzadlarla müşayiət olunur. Şirvanın təsxis olunması - istila edilməsi, rəvnəqlənməsi, zəlzələdən Şirvan əhalisinin pərakəndə düşməsi və ya Şamaxının bərhad olması, Bakının abad edilməsi və s...

İmperatori-Rusi-valaşan
Əhli-Şirvanə qıldı çox ehsan.
Qıldı çox xanə xəlq üçün təmir,
Leyk təqdirə olmadı tədbir.

Burada da təzad görürük: Seyid Əzim “şanlı Rusiya imperatorunun çox evləri təmir etdiyini, lakin “təqdirə tədbir olmadığını” - təqdir edilmədiyini yazır və bunu oradakı mühitin gerifəkirliliyi, mühafizəkarlığı ilə əlaqələndirirdi. Şair bu mühiddə elminin özü üçün “vizrə vəbala” - ağır yükə çevrildiyini vurğulayırdı.

Seyid Əzim yerli əhalinin onu qəbul edə bilməməyinin, onu “səfahət kanı” adlandırmağının səbəbini bununla izah etməyə

çalışırdı ki, elmin gəldiyi nəticələr insanların daşlaşmış zehniyyətinə zidd olduğuna görə mühafizəkarlar öz təsəvvürlərinə uyğun gəlməyən hər şeyi “dinə dönüklük” kimi qiymətləndirir və doğru sözü deyən insana ikrahla baxırlar. Şair öz mühitinin düşüncə tərzinə ironiya ilə yanaşır, müasirlərinin məsləhətlərinə rişxənd edir, istehza ilə ondan “gözəl hekayətləri”, “nazənin rəvayətləri” qələmə almağı tələb etdiklərini yazırdı. Şairin şikayətinin məğzini bu təşkil edirdi ki, “aləmdə sözünün yadigar qalması, hər diyara sovqat olması” üçün ona “Güləndam”, “Əsli və Kərəm”, “Aşıq Qərib”, “Koroğlu” dastanlarını nəzmə çəkməyi məsləhət görürlər:

Nəzm qıl “Qisseyi-Güləndam” i,
Eylə məlum eşqi-Bəhrami.
Kərəmin Əsli ilə yaz vəslin,
Kəşf qıl Əsli xanımın əslin.
De “Koroğlu”, cahanı canə gətir,
Qıratın vəsfini bəyanə gətir.
Söylə nəqli-Qəribdən hərdəm-
Ki, onun yarı idi Şahsənəm.
Eşidənlər kəlamın olsun şad,
Söyləsinlər ki, mərhəba, ustad!

II aparıcı: Bunu yazarkən Seyid Əzimin Həsən bəy Zərdabinin ona müraciətini nəzərdə tutub-tutmadığı barədə qəti hökm vermək çətindir, ancaq Həsən bəy Zərdabinin Seyid Əzimə (və digər şairlərə) müraciətinin üstündən keçmək heç düzgün olmazdı: “Keçmişdə “Əkinçi” qəzeti çıxanda o vaxtın şairlərindən yazıb təvəqqe eləmişdim ki, bülbülü və gülü tərif və bir-birlərini həcv etməkdən əl çəkib elm təhsil etməyin nəflərindən və biz müsəlmanlara olan zülmərin barəsində şeirlər yazıb onları bizim aşıqlara xoş sövt ilə oxumağı öyrətsinlər ki, aşıqlar onları toylarda oxuyub əhalini oyatmağa səbəb olsunlar. Onlardan bircə Seyid Əzim Şirvani elm təhsil

etmək nəflərindən bir neçə şeir yazmışdır ki, “Əkinçi” də çap olunmuşdu. Amma qeyri şairlərimizdən heç bir cavab gəlmədi. O ki bizlərə olan zülməldir, o barədə məliküşşüəra Seyid Əzim Şirvani də bir şey yazmadı...”. (“Həyat” qəzeti, 8 yanvar 1906)

Seyid Əzimin gündəliyə gətirdiyi məsələ, əslində, fərqli siyasi, iqtisadi, ictimai və mədəni münasibətlərin-millî şüurun formalaşdığı yeni zəmanədə Azərbaycan poeziyasının qarşısında duran dilemma idi: bunun həm ictimai-siyasi və ideoloji dayaqları, həm də bədii-estetik tərəfləri var idi.

Artıq Azərbaycan şeirinin üfüqlərinin üç təmas xətti ilə kəsişdiyi aydın görünürdü: milli yaddaşın qaynaqları; Şərq klassikası; eləcə də rus ədəbiyyatının müasir təcrübəsi. Hələ üfüqdə görünməsə də, Osmanlıda, türk poeziyasında da yeniləşmə prosesləri baş verirdi və Osmanlı ədəbiyyatında 1870-80-ci illərdə yaranan yeni şeir tezliklə Azərbaycan poeziyası ilə qovuşacaq, milli ideologiya zəminində yaranan poeziya həm siyasi, həm də məhəlli dil sərhədlərini aradan qaldıracaqdı. O vaxt ikinci təzminat dönəmini yaşayan Osmanlı mühitində “Ədəbiyyati-cədidə” – “Yeni ədəbiyyat” hərəkatı yetişməkdə idi.

I aparıcı: Azərbaycanda isə tarixi qədim, ənənələri güclü olan şeirin yeni üslubunun yaranması üçün əvvəlcə divan ədəbiyyatı ilə münasibətlərin aydınlaşdırılmasına ehtiyac var idi. Seyid Əzim klassik divan ədəbiyyatının sadəcə təmsilçisi deyildi, həm də öndəri və ideoloqu idi və onun divan ədəbiyyatının estetikasını və ideologiyasını müdafiə etməsi təəccüb doğurmamalıdır. Şairin öndərlik etdiyi divan poeziyasının ənənələri imperatorun ünvanına mədhiyyə yazmağa imkan verirdi, lakin həmin mədhiyyələr ədəbiyyatın işinə, hətta imperiyanın Azərbaycanda açdığı məktəblərdə tədris olunmağa yaramırdı. Şairin mənzum əsərlərində Rusiya imperiyası, rus

dili, rus ədəbiyyatı haqqında yazdıqları onun ədəbiyyatda yeni bir istiqamət müəyyənləşdirmək istəyi ilə bağlı deyildi.

Seyyida, bəsdı qıteyi-inşa,
İmperatura eylə xeyir-dua.
Düşməni-rus tarümar olsun,
Ona Allah lütfü yar olsun!

-deyən şairin öz oğluna (eləcə dərs dediyi gənclərə) rus dilini öyrənməyin vacibliyi barədə nəsihəti, yaxud Puşkinə həsr etdiyi qəsidə klassik divan şeirinin tipik nümunələridir və Şərq düşüncəsinin çərçivələrindən kənara çıxmır. Seyid Əzimin “Əkinçi” və “Ziya” qəzetlərinə göndərdiyi, qəzeti, yeni məktəbi təbliğ edən mənzum yazılarda istiqaməti dəyişsə də, üslub yerindən tərpənilib qabağa gedə bilmir. Bununla da Seyid Əzim yaradıcılığında yeni mövzunun köhnə qəlibə salınması klassik nəzmin böhranını dərinləşdirir, zamanla şeir arasındakı təzadları qabardır.

“Rəbiül-ətfal” kitabında zəmanə insanlarından şikayət olunan “Nazimin ifadəsi” ndə şairə “Koroğlu” dan bəhs etməyi məsləhət görən kimliyi, burada konkret şəxslər barədə hər hansı eyham olub-olmaması o qədər əhəmiyyətli deyil, məsələnin maraq doğuran cəhəti şairin özünün yeni nəsil üçün yaradılmalı olan ədəbiyyata yanaşmasıdır. S.Ə.Şirvani ədəbiyyatın, xüsusilə də uşaqlar üçün yaradılan mətnlərin yol ayrıcında olduğunu intuitiv olaraq hiss etmişdi və tərəddüd keçirirdi: sənət, ya milli yaddaşın qaynaqlarına - kütləvi düşüncənin qəbul etdiyi mənbələrə, epos yaddaşına əsaslanmalı, ya da bundan imtina etməli, “Gülüstən” ın, “Bustan” ın, “Zinətül-məcalis” in uşaqların anlayacağı variantı yaradılmalı idi. Seyid Əzim ona:

Nə gərəkdir hekayəti-xilqət,
Nə gərəkdir bizə o keyfiyyət?
Bu nə sözdür ki, xəlqi-kövnü fəsad

Nə qərar ilə oldular icyad?!
Nə gərəkdir fəzilət izharı,
Həq-təala bilir bu əsrarı.
Olmayıbdır əgər sözün kutah,
Başla nəqli-Koroğlu, bismillah!

-deyənlərin mövqeyini rədd edərək uşaqlar üçün “Koroğlu” dastanı yazmaq yolunu deyil, “hekayəti-xilqət” - xilqətin hekayətini və ya fəzilətin izharını yaratmaq yolunu seçdi. Bu hekayət və izhar isə xalqın deyil, ədəbiyyatın, kitabların yaddaşından gəlirdi. Seyid Əzim Şirvaninin özünün də qeyd etdiyi kimi ərəb və fars dilində olan həmin mətləbləri lüğətsiz oxuyub başa düşmək təkcə şagirdlər üçün deyil, müəllimlər üçün də çətin idi.

Seyid Əzimin tərtib etdiyi kitabdakı mənzum hekayələr, təmsillər, əsasən, köhnə məktəblərdə tədris edilən farsdilli mənbələrdən gəlirdi. “Rəbiül-ətfal” ın akademik nəşrinin tərtibçisi Süleyman Rüstəmovun yazdığı kimi: “Üç ədəd şagird dəftərindən ibarət olan bu avtoqraf bir sıra hekayə, lətifə və nadirələri əhatə edir. Birinci dəftərdəki hekayələrin çoxu Nizaminin “Xəmsə” si, Füzulinin təmsilləri, Sədinin “Gülüstan”, “Bustan” və “Kitabi-qeyyibat” ı, Mollayi-Ruminin “Məsnəvi” si, Qaaninin “Kitabi-pərişan” , habelə hind xalq hekayə və təmsilləri, Azərbaycan, ərəb və fars folklorundan tərcümə, təbdil və iqtibas edilmiş əsərlərdir ki, şairin qələmi altında sadələşmiş, nəzmə çəkilmiş, o dövrün məktəblilərinin anlayacağı şəkllə salınmışdır”.

Məsələnin həqiqət tərəfi budur ki, adları çəkilən mənbələr tərcümədən sonra dil baxımından anlaşılarsa da, yeni formalaşmaqda olan Azərbaycan ictimai təfəkkürü üçün mənən qocalmışdı, milli oyanışın yaratdığı tarixi hava yeni bir cərəyan, fərqli axın tələb edirdi.

Ədəbiyyat siyahısı

Seçilmiş əsərləri : 2 cilddə. - Bakı : Şərq-Qərb, 2013. - 492 s. : il.

C. 1 : Satiralar, qəzəllər, rübailər. – 492 s.- (qalın cildli)

C. 2 : Məktublar.- 480 s.

Seçilmiş əsərləri : 3 cilddə. - Bakı : Avrasiya Press, 2005. - (Klassik Azərbaycan Ədəbiyyatı). -

C. 1. – 399 s.

C. 2. – 384 s.

C. 3. – 286 s.

Seçilmiş əsərləri : poeziya. - Bakı : Çarşıoğlu, 2005. - 360 s. : il., portr. - (Azərbaycan Ədəbiyyatı).

Seçilmiş əsərləri : poeziya - Bakı : Maarif, 2002. - 296 s. - (Məktəb kitabxanası).

Aləmdə səsim var mənim : seçilmiş əsərləri. - Bakı : Kitab klubu, 2015. - 472 s. : rəngli şək. - (Azərbaycan klassikləri).

Uşaqların baharı. - Bakı : Hədəf Nəşrləri, 2012. - 96 s. : rəngli foto, il. - (İNCİ uşaq ədəbiyyatı silsiləsi).

Əsərləri kitablarda

Eşşək və arılar ; Aslan və qarışqa əhvalatı ; Qaz və durna və b. təmsillər // Zakir Q. Təmsillər. - Bakı : Aspoliqraf, 2009. - 31 s. : rəngli şək. - (Məktəb kitabxanası).

Xoruz və çaqqal hekayəti ; Xan və dehqan ; Alimin zalım padşaha cavabı və b. // Əsgərli F. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. - Bakı : Pedaqoji Universitet, 2012. - S. 141. - XIX əsr uşaq ədəbiyyatı. – S. 142-146.

Qaz və durna ; Məktublardan sətirlər : Məktəbli ilə müəllim əhvalatı və b. əsərlər // Yusifoğlu R. Uşaq ədəbiyyatı. – Bakı : Təhsil, 2002. – S.39-42.

Qəzəllər ; Müxəmməslər ; Müsəddəs ; Növhələr ; Rübailər //

XIX əsr Azərbaycan şeri antologiyası : Şərq-Qərb, 2005. - S. 261-271.

Mircəfərə xitab ; Öyüd ; Müctəhidin təhsildən qayıtması və b. əsərləri // Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı antologiyası. 3 cildə. – Bakı : Öndər, 2005. – C.1. – S. 201-240.

Müctəhidin təhsildən qayıtması ; Cahil ata ilə alim oğulun hekayəsi // Məmmədova Ş. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı antologiyası : 3 cildə. - Bakı : [s. n.], 2018. – C.1 : Folklor və klassik uşaq poeziyası. - S. 175-179. - (Uşaq ədəbiyyatı).

Haqqında

Aşırılı A. Seyid əzim Şirvaninin yaradıcılığında “Əkinçi”nin müstəsna rolu var // Azərbaycan mətbuat tarixi (1875-1920). – Bakı : Elm və təhsil. 2009. – Hissə 1 : 1875-1920. – S. 35-36.

Bağirov Ə. A. S.Ə.Şirvani və məktəb : metodik ədəbiyyat. - Bakı : Maarif, 1986. - 104 s. – kiril əlifbası ilə.

Əsgərli F. Seyid Əzim Şirvani (1835-188) : haqqında və əsərlərindən nümunələr // Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. - Bakı : Pedaqoji Universitet, 2012. - S. 141. - XIX əsr uşaq ədəbiyyatı.

Hacıyev A. Seyid Əzim Şirvani (1835-1888) // Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. – Bakı : Təhsil, 2004. – S. 56-63.

Məmmədova Ş. Seyid Əzim Şirvani (1835-1888) // Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı antologiyası : 3 cildə. - Bakı : 2018. – C.1 : Folklor və klassik uşaq poeziyası. - S. 175-179. - (Uşaq ədəbiyyatı).

Mustafayeva X. B. Seyid Əzim Şirvani (1835-1988) // Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. - Bakı : Elm, 2011. – S. 88-90.

Müznib Ə. Seyid Əzim // Seçilmiş əsərləri. - B. : Şərq-Qərb, 2006. - S. 150-165.

Namazov Q. Seyid Əzim Şirvani (1835-1888) // Azərbaycan

uşaq ədəbiyyatı. - Bakı : Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2007. – Hissə 2 : Yazılı ədəbiyyat, Fəsil 3. - S. 88-98.

Nəbiyev B. Seyid Əzim Şirvani (1835-1888) // Şamaxı torpağının yetirdiyi böyük Azərbaycan şairləri : Elmi-kütləvi oçerklər. - Bakı : Ozan, 2012. – S. 86-131.

Soltanov M. Seyid Əzim Şirvani (1835-1988) // Şair və yazıçılarımızın həyatından maraqlı anlar. - Bakı : "AM 965" MMC, 2010. - 212 s.

Yusiföglü R. Seyid Əzim Şirvani (1835-1888) // Uşaq ədəbiyyatı. – Bakı : Təhsil, 2002. – S.39-42.

Elektron resurs

Seçilmiş əsərləri [Elektron resurs] : poeziya. - Bakı : İnnovativ Tədris Mənbələri (İTM) QSC, 2012. - 1(1) el. opt. disk (CD-ROM) : ağ-qara : il. ; 12 sm. - (Nizami layihəsi). - (qutuda)

Dövri mətbuatda

Abbashı T. Canlı Universitet əzmi : seysmik və poetik zəlzələlər məkanı Şamaxımızın XIX əsr nəhəngi Seyid Əzim Şirvani // Mədəniyyət. - 2018. - 13 iyul. - № 53. - S. 11.

Bəkirova A. Seyid Əzim Şirvani yaradıcılığı və ümumtəhsil məktəblərində onun tədrisinin bəzi məsələləri // Təhsil problemləri. - 2018. - 8-15 aprel. - № 27/28. - S. 4.

Məmmədov M. Şamaxıda bir məktəb var // Azərbaycan məktəbi. - 2015. - № 3. - S. 68-69.

Mustafa N. "Xudaya, bu cənabların ağzından nə qədər nalayiq sözlər çıxıb!... // Ədəbiyyat qəzeti. - 2018. - 1 dekabr. - № 45. - S. 28.

Mustafa N. Daha "bir nəzər" səhv nəzərləri sərf- nəzər etmə vaxtı // Ədəbiyyat qəzeti. - 2019. - 9 fevral. - № 5. - S. 31.

Mustafa N. Həcv atəşini öz üzərinə çəkməkdən qorxmayan Seyid Əzim // Ədəbiyyat qəzeti. - 2019. - 6 iyul. - № 23. - S. 12.

Osmanoğlu M. Uşaqların baharı və ya klassik üslubun payızı // Ədəbiyyat qəzeti. - 2017. - 5 avqust. - № 28. - S. 15 ; 12 avqust. - № 29. - S.14.

Osmanoğlu M. Vətən dilindən başlayan yol : bir şeirin beş əks-sədası // Ədəbiyyat qəzeti. - 2017. - 9 sentyabr. - № 31. - S. 12-13.

Şirvani Ə. (Seyid). Yüz sərvə xuraman ola, könlüm səni istər... : qəzəl // Füyuzat. - 2018. - № 1. - S. 47.

Vahid M. Canan yoluna verməgə mən can yenə gəldim... : XIX əsr Azərbaycan şairi və maarifpərvəri, Seyid Əzim Şirvaninin yaradıcılığı haqqında // Ədəbiyyat qəzeti. - 2015. - 30 may. - № 34/35. - S. 27.

Vahid M. Seyid Əzimin bir beytindən yola çıxaraq: "Qaf"ında müzmər kuhi-Qaf" // Ədəbiyyat qəzeti. - 2015. - 25 aprel. - № 24/25. - S. 27.

Yusifli C. Formanın müqəddəs sirri // Ədəbiyyat qəzeti. - 2018. - 29 dekabr. - № 51/52. - S. 18-19.

Zeynallı C. Danışır Seyid Əzimin oğlu... // Ədəbiyyat qəzeti. - 2016. - 9 yanvar. - № 1. - S. 15.

Şairə həsr olunmuş əsərlər

Cəfərzadə Ə. M. Aləmdə səsim var mənim : Roman. - Bakı : Şərq-Qərb, 2006. - 432 s. - (Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı).

Şamaxıdan doğan günəş – Seyid Əzim Şirvani

(metodik vəsait)

**Ünvan:AZ-1022 Bakı şəh.,S.Vurğun küç.88;
E-mail:info@clb.az
URL:www.clb.az**

F.Köçərli adına Respublika
Uşaq Kitabxanasında
çap olunmuşdur.
Sifariş: 19
Çapa imzalanmışdır: 29.04.2020
Tirajı:100
Pulsuz